

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

ZNAKOVNI JEZIK KAO PRIRODNI JEZIK GLUHIH

Diplomski rad

Kristina Frančić

Zagreb, 2016.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

ZNAKOVNI JEZIK KAO PRIRODNI JEZIK GLUHIH

Diplomski rad

Kristina Frančić

Mentor: dr. sc. Neven Hrvatić

Zagreb, 2016.

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Gluhoća i naglušost	8
2.1. Osnovno nazivlje	8
2.1.1. Gluhonijema osoba.....	8
2.1.2. Gluha osoba.....	9
2.1.3. Gluhoslijepa osoba	10
2.1.4. „Oglušena“ osoba	12
2.1.5. Čujuća osoba	13
2.2. Gluhoća kroz povijest.....	14
2.2.1. Obećana zemlja za gluhe	16
2.3. Gluhoća.....	19
2.3.1. Kohlearni implantat – da ili ne?	22
2.3.2. Zanimljivosti o kulturi gluhih	25
2.3.3. Znakovi neprepoznatog oštećenja	26
2.3.4. Emocionalni razvoj gluhe i nagluhe djece	27
2.3.5. Socijalni razvoj gluhe i nagluhe djece.....	28
3. Znakovni jezik	29
3.1. Općenito o znakovnom jeziku	29
3.2. Što je hrvatski znakovni jezik?	30
3.3. Osnove izvođenja znakova u Hrvatskom znakovnom jeziku	32
3.4. Svjetlost – važan faktor komunikacije.....	33
3.5. Znakovni jezik u bajkama.....	34
3.6. Znakovni jezik kod osoba s Downovim sindromom	34
4. Odgoj i obrazovanje gluhih i nagluhih učenika	36
4.1. Stručni komunikacijski posrednik ili obrazovni prevoditelj?	36
4.2. Zakonska regulativa.....	37

4.2.1.	Zakon o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj	38
4.3.	Kako je sve započelo?	39
4.3.1.	Adalbert Lampe	40
4.3.2.	Vinko Bek	42
4.3.3.	Isidor Kršnjavi	42
4.3.4.	Antun Zimmerman	43
4.4.	Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“	43
4.4.1.	Slava Raškaj	44
4.4.2.	Predškolski odgoj	45
4.4.3.	Osnovna škola	47
4.4.4.	Strukovna škola	48
4.5.	Zanimanja gluhih i nagluhih osoba	48
4.6.	Dvojezičnost gluhih i nagluhih učenika	50
4.7.	Pismenost gluhih i nagluhih učenika	52
4.7.1.	Uloga roditelja	52
4.8.	Gluhi i nagluhi učenici u redovnom školskom sustavu	54
4.8.1.	Prikaz istraživanja	56
5.	Obrazovanje budućih nastavnika za rad s gluhom i nagluhom djecom	57
5.1.	Pristup gluhim i nagluhim učenicima	59
5.2.	Preporuke nastavnicima za rad s učenicima s oštećenjem sluha	60
5.2.1.	Učenici s jednostranim gubitkom sluha	60
5.2.2.	Učenici s umjerenom nagluhošću	60
5.2.3.	Učenici s teškim oštećenjem sluha	61
5.2.4.	Slušna pomagala (kohlearni implantat)	62
5.3.	Primjeri dobre prakse u Hrvatskoj	63
5.3.1.	Druga strana medalje	64

6. Zaključak.....	65
7. Literatura.....	67

Znakovni jezik kao prirodni jezik gluhih

Sažetak

Na početku ovog rada, prikazani su razni pogledi na gluhoću i naglušost te je istaknuta razlika između pojmova gluhoća, naglušost i gluhosljepoća. Drugi dio posvećen je znakovnom jeziku, prirodnom jeziku gluhih osoba, ali i jeziku koji može olakšati komunikaciju s osobama kod kojih se očituje zakašnjeni govorno-jezični razvoj. Naglasak je stavljen i na puno priznanje znakovnog jezika kao jezika manjine, kao i na najvažniji dokument za hrvatski znakovni jezik, odnosno *Zakon o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj*. U trećem se dijelu razrađuju odgoj i obrazovanje gluhih i nagluših učenika, od povijesnog razvoja preko Centra za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ pa sve do primjera dobre prakse u obrazovanju gluhih i nagluših učenika. Na kraju je prikazano kako bi nastavnici u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama trebali pristupiti gluhim i naglušim učenicima. Navedene su i preporuke kojih bi se nastavnici trebali pridržavati u radu s gluhim i naglušim učenicima te učenicima sa slušnim pomagalicama ili kohlearnim implantatima. Cilj je ukazati na potrebu intenzivnijeg rada s gluhim i naglušim učenicima, te na osobitu važnost upotrebe znakovnog jezika u redovnim školama za što lakše usvajanje hrvatskog jezika. Uz to je istaknuta nužnost podučavanja budućih nastavnika znakovnom jeziku.

Ključne riječi: gluhi, naglušni, obrazovanje nastavnika, odgoj i obrazovanje gluhih i nagluših učenika, znakovni jezik

Sign language as the natural language of deaf people

Abstract

At the beginning of this thesis, I give an outline of different views of hearing loss, and emphasize the differences between the concept of deafness, partially deafness and deafblindness. In the second part of the thesis, I will describe sign language - the natural language of deaf people, which can make communication with individuals who have delayed speech or language-development challenged person easier. I will also put emphasis on the full recognition of sign language as minority language, while considering the most important document related to Croatian sign language - *Law on the Croatian Sign Language and Other Communication Systems of Deaf and Deafblind Persons in Republic of Croatia*. The focus of the third part of the thesis is the education of deaf and hard of hearing students, including its historical development, the history of the Educational Center „Slava Raškaj“, and best practices in education of the deaf and hard of hearing students. At the end of the thesis, I will give a description of an approach, which teachers should use when working with deaf and hard of hearing students. There are specified recommendations that teachers should follow when dealing with deaf students and students with hearing aids or cochlear implant. The goal of this thesis is to indicate the need of intensive work with deaf and hearing loss children, and to stress the importance of sign language usage in regular schools to simplify the process of learning Croatian language. I will also give special emphasis to the necessity of sign language education for teachers.

Key words: deaf people, partially deaf people, teacher education, education of deaf students, sign language

1. Uvod

Slušanje igra veliku ulogu u našim životima. Toga nismo svjesni jer imamo povlasticu da čujemo te često zaboravljamo da postoje osobe kojima je to uskraćeno. Mnogi nikada u životu nisu susreli ili upoznali gluhu osobu, što nije toliko začuđujuće jer je samo 0,1% populacije gluho. Uz to, u posljednjih nekoliko desetljeća veći je broj gluhe i nagluhe djece s kohlearnim implantatom koja su najčešće integrirana u redovne osnovne i srednje škole. Oni koji nisu implantirani često su stigmatizirani jer se na njih prvenstveno gleda kao gluhe, a tek onda kao osobe s određenim potrebama. *„Što je hendikep manje vidljiv to okolina manje razumije njegove posljedice, a s obzirom da je gluhoća najmanje vidljiv od svih hendikepa, najmanje je shvaćen od javnosti.“ (Ivasović, Andrijević Gajić, 2009: 16)*

Gluhe i nagluhe osobe imaju svoj mali svijet, „svijet gluhih“, koji uglavnom ostaje neprimijećen u zajednici čujućih. Taj posebni svijet ima svoju kulturu i jezik koji se razlikuju od kulture i jezika čujućih. Znakovni jezik je jezik zajednice gluhih i nagluh osoba koje imaju vlastitu kulturu i jezični identitet. On se poput mnogih drugih stranih jezika ne može doslovno prevesti na hrvatski govorni jezik jer je konstruirani analitički jezik s vlastitim pravilima. Zato se gluhe osobe smatraju pripadnicima kulturne i jezične manjine koju snažno povezuju zajedničke vrijednosti, iskustva i znakovni jezik. Polazni je teorijski problem ovoga rada poznavanje znakovnog jezika među čujućima, a ponajviše kod onih koji izravno utječu na okruženje gluhih i nagluh osoba. S gledišta pedagogije, to su prvenstveno nastavnici i odgajatelji koji najveći dio vremena provode s učenicima, a zatim pedagozi i ostali odgojno-obrazovni stručnjaci.

U kontekstu Specijalne pedagogije, svako je gluho ili nagluho dijete različito, kako od čujuće djece tako i od druge gluhe i nagluhe djece, te ne smijemo generalizirati koji je najbolji oblik školovanja za njih. Stoga je nužno obrazovati nastavnike za prepoznavanje potreba pojedinih učenika te na temelju njihovih sposobnosti i vještina odlučiti o primjerenosti vrsti školovanja, načinu rada s njima, metodama i ostalim elementima nužnima za uspješan rast i razvoj. Problematika obrazovanja gluhe i nagluhe djece u redovnim školama oslanja se na izostavljanje znakovnog jezika na studijima nastavnčkih smjerova, bilo kao elemenata pojedinih kolegija ili čak kao zasebnog kolegija. Na temelju toga, postavlja se pitanje kako ćemo integrirati gluho i nagluho djecu u redovne škole u kojima nitko od osoblja ne poznaje znakovni jezik. Već sama činjenica da je znakovni jezik prirodni jezik gluhih treba biti poticaj

za ostvarivanjem prava na korištenje znakovnog jezika u komunikaciji gluhih i nagluhih osoba međusobno, ali i sa čujućim osobama. Upravo je podizanje svijesti o nužnosti znakovnog jezika u životima gluhih i nagluhih osoba razlog odabira ove teme za diplomski rad. Štoviše, sada kada je hrvatski znakovni jezik konačno priznat kao jezik zajednice gluhih i gluhoslijepih osoba to je iznimno važno.

Kao dodatna potpora gluhoj i nagluhoj djeci u redovnom odgojno-obrazovnom sustavu, u nastavni proces uvode se stručni komunikacijski posrednici i/ili obrazovni prevoditelji. Zašto su oni, kao nužna pomoć u nastavnom procesu, tako rijetka pojava odgovorit će istraživanje na temu *Stavovi prema integraciji gluhe djece, znakovnom jeziku i uključivanju tumača za znakovni jezik u redovne vrtiće i škole*. Prilagodbom će se osigurati kvalitetniji odgojno-obrazovni sustav, a tako i veći broj visoko obrazovanih. Upravo se u prilagodbi i poboljšanju kvalitete očituje korist za pedagojsku znanost i praksu. Isto tako, time se potiče cjeloživotno učenje zbog neprestanog povećanja količine informacija, što vodi prema „društvu znanja“. Ipak, najvažnije od svega je omogućiti stupanj obrazovanja koji je individualiziran i prilagođen potrebama i mogućnostima svakoga djeteta.

2. Gluhoća i naglušost

2.1. Osnovno nazivlje

Na samom početku, postavlja se pitanje: Zašto koristimo toliko naziva za ljude koji ne čuju: gluhoćama, gluhi, osobe oštećena sluha, naglušni...? To različito nazivlje nam, između ostaloga, pokazuje da nisu svi ljudi s oštećenjima sluha isti nego da postoji više različitih skupina oštećenja, a time i osobnosti. U nastavku će biti objašnjena razlika u korištenju nekih od najvažnijih pojmova kada govorimo o oštećenju sluha.

2.1.1. Gluhonijema osoba

U medijima se sve češće susrećemo s nazivom „gluhonijem“ koji nije nužan i samo stvara zbrku. Naime, nijemost nije poseban tjelesni nedostatak kod gluhih osoba već je ona posljedica njihove gluhoće. Velik broj gluhih osoba ima zdrave govorne organe pa mogu, više ili manje uspješno, naučiti govoriti. Osoba će ostati nijema ako se rodi gluha ili sluh izgubi u prvih nekoliko godina života (tijekom prelingvalne faze¹), a kasnije mu se ne pruži prilika da u školi nauči govoriti. No ni te se osobe ne bi trebalo nazivati „gluhonijemima“, s obzirom na to da je njihova nijemost rezultat kasne dijagnostike, nedostatka pravovremene intervencije ili jednostavno nebrige, a nije nastala prirodno. Također, njegovo korištenje nije opravdano jer gluhi proizvode zvukove i iznimno je rijetko da je gluha osoba nijema. Štoviše, gluhi nisu čak ni tihi, jer nemaju osjećaj da proizvode buku, što je uočljivo u dječjoj dobi. Kod čujuće djece očita je faza u kojoj imaju potrebu bacanja raznih predmeta. Iako se to smatra neposluhom i djecu se zbog toga opominje, a ponekad i kažnjava, to je u skladu s njihovim razvojem. Djeca na taj način isprobavaju koji zvuk daje određeni predmet i tako zapravo uče. Kod gluhe i nagluhe djece situacija je slična, samo što je ta faza puno bučnija. Oni nerijetko lupaju raznim

---

¹ Prelingvalna faza jezičnog razvoja odnosi se na razdoblje prije pojave govora. Ona uključuje komunikaciju djeteta s okolinom od rođenja do otprilike devetog mjeseca, npr. gugutanje, plač, osmjehivanje, reagiranje na svoje ime, imitacija zvukova i slično. Prelingvalno gluhe osobe su one koje su oglušile u prelingvalnoj fazi zbog čega nisu naučile govorni jezik.

predmetima o stol, udaraju vratima i stvaraju druge intenzivne zvukove. Isto tako, opčinjeni su ritmovima i vibracijama koje mogu proizvesti predmetima koji se nalaze u njihovoj okolini. Budući da djeca još otkrivaju svoje tijelo, posebno im je zanimljivo kada neki zvuk mogu proizvesti vlastitim tijelom, pljeskanjem, udaranjem nogama i slično. Upravo zbog znatiželje i opčinjenosti stvaranja raznih zvukova, ritmova i vibracija, zanemaruje se, ili čak zaboravlja, provjera sluha djeteta. No postoji i mogućnost da si roditelji ne žele priznati gluhoću ili naglušost vlastitog djeteta te neke signale i karakteristike jednostavno ignoriraju. Budući da ta oštećenja nisu dijagnosticirana, često se događa da učenici s blagim, srednje teškim ili jednostranim oštećenjem sluha pohađaju redovne škole. U tom slučaju, njihova nemogućnost praćenja nastave pripisuje se poremećajima u ponašanju te se uz neprepoznatu gluhoću dodaje još nekoliko dijagnoza, poput ADHD-a koji je sve zastupljeniji u odgojno-obrazovnim ustanovama. Postojanje govora znakova, odnosno znakovnog jezika još je jedna činjenica koja govori u prilog tome da gluhi nikada nisu nijemi. To je razlog zašto u radu koristim izraze gluh i/ili nagluh, za razliku od izraza korištenih u literaturi.

2.1.2. Gluha osoba

„Gluhe“ osobe su, prema audiološkim mjerilima, sve one osobe koje se u govornom sporazumijevanju čak ni uz pojačanje zvuka slušnim aparatom ne mogu služiti sluhom. U zajednicama osoba oštećena sluha skupini "gluhih" pripadaju mnogi: svi oni rođeni gluhi i oni koji su gluhi od najranijeg djetinjstva (već spomenuti „prelingvalni gluhi“), zatim oni koji su sluh izgubili u djetinjstvu i ranoj mladosti, kao i oni koji su sluh izgubili u odrasloj dobi (njih je najmanji broj). Isto se tako u tu skupinu ubrajaju i one nagluhe osobe kod kojih se zajedničkim školovanjem i druženjem s gluhima razvio osjećaj pripadnosti zajednici gluhih. Skupinu "gluhih" karakterizira uporaba znakovnog jezika i čvrst osjećaj solidarnosti i povezanosti s ostalim gluhim i nagluhim osobama. U literaturi često nailazimo na razlikovanje gluhih i Gluhih osoba (razlika je očita samo u pisanome jeziku). U prvome slučaju, gluhe osobe su one koje su izgubile sluh tijekom života, i premda su gluhe, ne smatraju se pripadnicima zajednice gluhih. To može biti i stoga što su im roditelji čujućii pa nisu odgajani u skladu s kulturom gluhih koja je značajan čimbenik zajednice gluhih. Isto tako, nemaju doticaja s drugim gluhim osobama te nisu imali uvid u kulturu gluhih. Postoji

moгуćnost da nemaju doticaja ni sa znakovnim jezikom te da se u komunikaciji s čujućim osobama koriste govornim jezikom. S druge strane, Gluhe osobe odnose se na one koje pripadaju zajednici gluhih. Najčešće su to osobe koje su rođene gluhe i imaju gluhe roditelje te su odgajane u skladu s kulturom gluhih i komuniciraju na jeziku gluhih (znakovnom jeziku). Gluhe osobe rođene u obitelji gluhih roditelja često su jezično superiornije u odnosu na djecu koja su rođena u obitelji čujućih roditelja. Razlog tomu navodim kasnije u radu.

2.1.3. Gluhoslijepa osoba

Iako se pojam gluhosljepoća iznimno rijetko susreće u redovnom odgojno-obrazovnom sustavu, smatram da je uz ostale pojmove vezane uz oštećenje sluha nužno spomenuti i njega. Gluhosljepoća je vrsta oštećenja koja se teško može definirati zato što to nije gluhoća pridodana sljepoći ili obrnuto, već je jedinstvena. Prema tome, treba joj i jedinstvena definicija koja je osmišljena 1994. godine u Hrvatskoj udruzi gluhoslijepih osoba *Dodir*, a dopunjena je 2002. godine. Dakle, gluhosljepoća je definirana kao „... *specifično i jedinstveno dvostruko senzoričko oštećenje sluha i vida u različitim mogućim kombinacijama intenziteta i to: naglušost i slabovidnost, gluhoća i slabovidnost, sljepoća i naglušost te praktična gluhosljepoća. Gluhoslijepom osobom se može smatrati i ona osoba koja uz postojeću gluhoću/naglušost ima prognozu progresivnog oštećenja vida ili kad uz postojeću sljepoću/slabovidnost ima prognozu progresivnog oštećenja sluha. Isto tako, u pripadajuće klasifikacijske grupe ubrajaju se i gluhoslijepi osobe s karakterističnim sindromima (Usher sindrom, Charge sindrom).*“ (<http://www.dodir.hr/definicija.php#.V5HRrriLTIU>) Upravo zato što su oštećena dva receptora, posljedice gluhosljepoće su teže poteškoće i/ili ograničenja u prirodnom razvoju i funkcioniranju osobe. Te poteškoće očituju se u komunikaciji, pristupu informacijama, kretanju, obrazovanju, ali i naizgled jednostavnim aktivnostima, poput planiranja slobodnog vremena. (Tarczay, 2007) Tako gluhoslijepi osobe prilikom vožnje javnim prijevozom moraju imati podršku prevoditelja jer se ne mogu samostalno kretati kao ni koristiti javni prijevoz. Prema tome, odlazak do trgovine treba biti popraćen prevoditeljem koji dolazi do doma gluhoslijepi osobe, prati je do trgovine, pruža podršku tijekom kupnje i prati je natrag kući. Ni odlazak k liječniku nije ništa jednostavniji. Gluhoslijepoj osobi treba podrška

prevoditelja i u toj situaciji gdje prevoditelj dolazi do njezinog doma, prati je do ordinacije, prevodi liječnikove riječi tijekom pregleda i nakon toga je prati natrag kući. Planiranje slobodnog vremena izrazito je zahtjevno i donosi dodatne troškove. Najbolji primjer je odlazak na more gdje gluhoslijepa osoba treba svakodnevnu pomoć prevoditelja kojemu mora platiti troškove puta, hrane i smještaja. Prema svemu navedenom, moguće je zaključiti da prevoditelj koji prevodi gluhoslijepoj osobi treba imati visok stupanj empatije, ali prije svega treba biti blizak gluhoslijepoj osobi. Budući da je prevoditelj osoba koja gluhoslijepu osobu prati kod liječnika, u banku i na mjesta gdje se ulazi u privatnost gluhoslijepa osobe, on treba biti osoba od povjerenja. To je očito i ako samo promislimo o tome da nas neka osoba prati k liječniku, boravi s nama u ordinaciji i sluša sve što liječnik govori o našem zdravstvenom stanju. Naravno, to uključuje i liječnički pregled koji zna biti neugodan ako je prisutan samo liječnik ili eventualno uz liječnika medicinska sestra. Stoga je nužno da prevoditelj bude osoba uz koju se gluhoslijepa osoba osjeća ugodno. Uz to, gluhoslijepa osoba ne vidi liječnikove geste, mimiku ni pokrete tijela iz kojih se često može iščitati puno više nego samo iz izgovorenoga. Prevoditelj je uz gluhoslijepu osobu zato da joj u potpunosti prevede svaku kretnju, svaku situaciju koja joj je od bilo kakvog značenja.

2.1.3.1. Helen Keller

Helen Keller pravi je primjer gluhoslijepa osobe koja je uz pomoć učiteljice Anne Sullivan uspjela naučiti sporazumijevati se s okolinom i završiti školu. Tijekom djetinjstva, s prijateljicom Marthom Washington razvila je metodu komuniciranja koja se sastojala od 60-ak znakova koji su im omogućavali komunikaciju. Sa sedam godina obitelj se preselila u Alabamu gdje ju je Anne Sullivan počela podučavati pomoću ručne abecede. Prva riječ kojom je započela bila je lutka („doll“) zbog lutke koju je dobila na poklon. Budući da u prisutnosti roditelja nije surađivala, Sullivan je zamolila roditelje da ne prisustvuju satovima kako bi se Helen mogla koncentrirati samo na nju. Prva riječ koju je Helen naučila bila je „voda“ („water“) i to nakon što ju je Sullivan odvela do pumpe za vodu i pustila da joj po jednoj ruci teče voda dok joj je u drugoj slovkala riječ. Nakon što je ponavljanjem pokazala da je usvojila tu riječ, Sullivan je nastavila s drugim predmetima iz okoline. Taj dan Helen je naučila 30-ak riječi. Pohađala je nekoliko škola za gluhe gdje je radila na poboljšanju vještine komunikacije

i pohađala redovne predmete. Naučila je nekoliko stranih jezika, a 1904. godine je diplomirala na Radcliffe Colledgeu. Bila je američka književnica i aktivistica, a uz to je bila aktivna i u Američkoj zakladi za slijepe gdje je radila na prosvjećivanju i osvještavanju javnosti za probleme slijepih i gluhih. Napisala je dvanaest knjiga i nekoliko članaka. Potpomagala je organizacije za zaštitu prava građana i građanskih sloboda. (<http://www.biography.com/people/helen-keller-9361967#death-and-legacy>) Ona je u jednoj rečenici objasnila zašto se gluhoslijepe osobe ne spominju, kako u redovnim odgojno-obrazovnim institucijama, tako ni u društvu čujućih općenito. „*Sljepoća odvaja čovjeka od stvari, gluhoća odvaja čovjeka od čovjeka, a gluhoslijepe vodi u izolaciju ... no najljepše stvari ne mogu se vidjeti, čuti, niti dotaknuti, moraju se osjetiti srcem.*“ (<http://www.savez-slijepih.hr/hr/clanak/rijec-slijepih-godiste-29-broj-2-33/>) Da tome ne bi bilo tako, potrebno je osvještavanje društva o postojanju gluhoslijepih osoba, njihovih potreba i sposobnosti. To se u posljednjih nekoliko godina postiže u Zagrebu, Osijeku i Varaždinu gdje se obilježava „Tjedan Helen Keller“. Vrhunac obilježavanja je „Šetnja Helen Keller“ koja okuplja velik broj gluhih, nagluhih i gluhoslijepih osoba, ali i sve više čujućih građana i volontera. Tijekom tih dana održavaju se radionice poput „crveno-bijele“² radionice za građanstvo, koje su obogaćene edukativnim, umjetničkim i kreativnim događanjima. Ovakve proslave su nužne kako bi se što više čujućih osoba osvijestilo na osobe kao što je bila Helen Keller, koja je unatoč gluhoslijepeći uspjela. Ona je dokaz da je sve moguće, samo je potrebno uložiti trud i željeti pomoći, a konačno tu pomoć i prihvatiti.

2.1.4. „Oglušena“ osoba

U svijetu se sve više, kao posebna skupina, javljaju i osobe koje su potpuno izgubile sluh tek nakon što su slušanjem naučile govoriti, odnosno one osobe koje su oglušile u odrasloj dobi. Njih se naziva „deafened“ ili, u slobodnom prijevodu, „oglušeni“. Kod nas su „oglušeni“ postali dio zajednice „gluhih“ i u njoj su često vodeći element. Zanimljivo je da su nagluhi, slično kao „oglušeni“, prihvatili pripadnost zajednici gluhih i tamo su prihvaćeni kao

---

² Crvena i bijela su boje gluhoslijepih osoba. Poput slijepih osoba koje su prepoznatljive po bijelom štapu i gluhoslijepe osobe koriste se štapom. Njihov štap je bijeli omotan crvenom trakom kako bi ukazao na njihovo dvostruko senzoričko oštećenje.

ravnopravni „gluhi“ članovi, bez obzira na stupanj i vrijeme oštećenja ili gubitka sluha. Ako ih netko nazove nagluhima nerijetko će se naljutiti. Doduše, velika većina nagluhих u Hrvatskoj ne identificira se s gluhima. Glavni kriterij prema kojemu netko postaje članom zajednice gluhih jest poznavanje znakovnog jezika i prihvaćanje tzv. „kulture gluhih“. To je stvar osobnog izbora, koji treba poštovati jer svaki pojedinac ima pravo birati društvo i način komuniciranja koji mu najviše odgovaraju.

2.1.5. Čujuća osoba

Budući da se osobe oštećena sluha međusobno razlikuju, važna je i razlika između osoba oštećena sluha i osoba bez oštećenja sluha. U zajednici gluhih, osobe bez oštećenja sluha nazivaju se čujućim osobama. Zato ću za osobe bez oštećenja sluha u radu koristiti izraz „čujuće osobe“ ili samo „čujući“. Prilikom upoznavanja sa gluhom osobom nije neobično da prvo pitanje gluhe osobe upućeno čujućoj osobi (osobito ako čujuća osoba zna znakovni jezik) bude: „Da li si ti gluhi?“ Dva su razloga za takvo pitanje. Prvi je što se gluhe osobe međusobno poznaju iz raznih udruga, ali i kao članovi zajednice gluhih pa ih veseli novo lice. Drugi je što zajednica gluhih rado prihvaća druge osobe, bilo gluhe bilo čujuće, koje znaju znakovni jezik. U zajednici gluhih iznimno je važna informacija o tome je li neka osoba „gluha“ ili „čujuća“, a na taj se naziv i sami „čujući“ u druženju s gluhima brzo naviknu. Tijekom upoznavanja sa čujućom osobom, osim ovog pitanja gluha osoba postavlja još niz pitanja. Komunikacija na znakovnom jako je izravna pa gluhe osobe postavljaju pitanja poput: Jeste li vjenčani?, Jesu li Vam roditelji gluhi ili čujući?, kao i pitanja o obitelji i obiteljskoj situaciji. To je i stoga što su osobe u zajednici gluhih veoma bliske i normalno je postavljati otvorena pitanja. Većina je postavljenih pitanja slična i od čujuće osobe se očekuje da na njih izravno odgovori, kao i da bez problema postavlja slična pitanja. (Tarczay, 2006)

2.2. Gluhoća kroz povijest

Da bismo razumjeli situaciju u kojoj se danas nalaze gluhe i nagluhe osobe, potrebno je istaknuti neke povijesne činjenice koje su utjecale na njihovu kulturu, ali i odnose prema čujućima. Prvi spomen stigmatizacije gluhih osoba javlja se već nekoliko tisuća godina prije Krista u *Talmudu* u kojem se gluhim osobama nije priznavalo pravo vlasništva. Čak je i Aristotel, slavni starogrčki filozof i prirodoslovac, negativno govorio o gluhim osobama. On je smatrao da gluhe osobe zbog svojeg oštećenja ne mogu biti obrazovane i upravo zbog nemogućnosti da govore grčkim jezikom nazivao ih je barbarima. Naime, u tome su razdoblju barbarima nazivani svi koji su prema barem nekoj karakteristici bili drugačiji od većine stanovništva. Ni u ranom srednjem vijeku situacija se nije znatno promijenila. Tada su gluhe osobe bile predmet izrugivanja pa su često iskorištavane na dvorovima kao takozvane „dvorske lude“. U vremenu kada su se svaki nedostatak i različitost smatrali znakom opsjednutosti zlim duhovima, i gluhe osobe bile su na meti progona. Jedini primjer bilo kakve neverbalne komunikacije bili su benediktinski redovnici koji su već u 7. stoljeću prokrčili put prema znakovnom sporazumijevanju. Naime, kako bi izbjegli zavjet šutnje, izmislili su znakove koji su preteča današnje ručne abecede. Prvi zapisi o ručnoj abecedi nalaze se u djelu *O govoru pomoću kretnje prstiju* iz 7. stoljeća. Tijekom stoljeća korištenja tu su abecedu usavršavali redovnici koji su radili sa gluhom djecom. S obzirom na to da je za osmišljavanje abecede trebalo biti pismen, u to su doba najkvalificiraniji bili obrazovani redovnici. (Tarczay, 2006) Ipak, o tome se nije govorilo izvan zidina samostana pa to ostaje među njima sve do 16. stoljeća. Tako iz 1579. godine datira *Riznica umjetnog pamćenja*, djelo firentinskog franjevca Roselliusa, najstariji prikaz jednoručne abecede koja je razrađena u tri varijante. Tu je abecedu poučavanjem djece u samostanu u San Salvadoru nadogrudio i modificirao Pedro Ponce de León. (Tarczay, 2006) I te su inicijative uglavnom bile usmjerene na osobe visokog položaja pa su samim time morale biti privatne.

Tek u 17. stoljeću javljaju se pozitivni primjeri koji su utjecali na živote gluhih osoba. Jedan od njih bio je Juan Pablo Bonet, španjolski svećenik koji je prvi pokazao interes za obrazovanje gluhih. On je sinove španjolskih plemića učio čitati i pisati tako što je upotrebljavao jednoručnu abecedu. Pod svojim autorstvom 1620. godine tiskao je Léonovu ručnu abecedu. Iste godine u Madridu je objavio prvu disertaciju o obrazovanju gluhih osoba i unutar nje dodao *Vizualni abecedarij* koja se danas koristi u Americi u skoro

nepromijenjenom obliku. Namjera mu je bila unaprijediti oralno i manualno obrazovanje gluhih u Španjolskoj. Potpuno novi sustav ručne abecede stvorio je George Dalgarno i objavio ga u knjizi *Deaf and Dumb Man's Tutor (Učitelj gluhonijemih)*.³ Osoba koja je učila abecedu na ruci je nosila bijelu rukavicu na kojoj su bila otisnuta slova abecede. Prstom su se doticala slova na dlanu i tako su se stvarale riječi i rečenice. Nakon što je osoba zapamtila mjesto na kojem se nalazilo određeno slovo, skinula bi rukavicu i nastavila „slovkati“ bez nje. To je poslužilo kao temelj ručnim abecedama za gluhe širom svijeta.

Poput Boneta, francuski svećenik Charles-Michel de l'Épée poznat i kao „Otac gluhih“, zalagao se za promicanje znakovnog jezika i obrazovanja gluhih. Nakon susreta s dvjema gluhim sestrama koje su komunicirale na znakovnom jeziku posvećuje se obrazovanju gluhih te 1760. godine osniva školu za gluhe. Nekoliko godina kasnije škola postaje prva svjetska škola za gluhe otvorena za javnost. Tek 1791. godine, dvije godine nakon njegove smrti, Ustavotvorna skupština u *Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina* objavljuje da gluhi imaju jednaka prava kao svi. Nakon toga, interes za zajednicu gluhih počinje rasti pa se 1817. godine osniva prva američka škola za gluhe u Connecticutu. Međunarodni kongres u Milanu donosi 1880. godine afirmaciju oralnoj metodi koja se postupno nameće europskim zavodima za odgoj i obrazovanje gluhe djece. Dapače, od djece se tražilo da tijekom govora ruke drže na leđima kako ne bi došla u napast da koriste znakovni jezik. U Rimu je 1951. godine osnovana Svjetska federacija gluhih koja samo četiri godine kasnije organizira svoj Drugi svjetski kongres gluhih i to u Zagrebu. Ubrzo zatim, 1967. godine osniva se Nacionalno kazalište gluhih. (http://www.udruga-invalida.com/udruga_gluhih_nagluhih.php)

Kao potpuna suprotnost Connecticutu, u SAD-u se 1864. godine otvara posebno sveučilište za gluhe, Sveučilište Gallaudet u Washingtonu koje postaje centar za jezik i kulturu gluhih. Povelju o njegovu osnivanju potpisao je čak predsjednik Abraham Lincoln te je osnovano kao Columbia Institution College. Nešto kasnije dobiva naziv u čast Thomasa H. Gallaudeta koji je predložio otvaranje sveučilišta. To je jedino sveučilište humanističkih znanosti za gluhe i nagluhe osobe iz cijeloga svijeta i jedino održava nastavu za gluhoslijepe studente. Svi su programi posebno prilagođeni i osmišljeni prvenstveno za gluhe i nagluhe

---

³ Ovdje se može uočiti riječ „dumb“ koja se kod nas prevodi kao „glup“, dok se u engleskom govornom području koristi u arhaičnom izrazu „deaf-and-dumb“ kao izraz za gluhonijemu osobu. Taj izraz potječe iz povijesti kada su se gluhe osobe smatrale intelektualno na nižoj razini zbog nijemosti uzrokovane gluhoćom i neadekvatnim pristupom. Naravno, taj izraz se u zajednici gluhih smatra uvredljivim te se umjesto „deaf-and-dumb“ koristi ili samo „deaf“ ili „deaf-mute“ što doslovno znači „gluhonijem“. (<http://www.ncheatingloss.org/dumb.htm>)

učenike svih uzrasta, njihove roditelje kao i studente. Zanimljivo je i to da na Sveučilištu Gallaudet postoji studij glume za gluhe osobe koji je podijeljen na dva dijela. Prvi dio čini obrazovna drama koja osposobljava studente za podučavanje djece u skladu s dječjim emocionalnim, tjelesnim i intelektualnim razvojem, i to uz pomoć glume, improvizacija i pričanja priča kroz poznavanje psiholoških procesa i psihologije općenito. S druge strane produkcija/izvedba odnosi se općenito na kazalište, i to na engleskom jeziku s paralelnim prevođenjem na američki znakovni jezik. Osnovni jezik koji se koristi na Sveučilištu upravo je američki znakovni jezik. (Tarczay, 2006)

Sedamdesetih godina u Americi javljaju se pokreti Deaf Pride i Deaf Power, kao posljedica razvoja nove svijesti, zalaganja za stvaranje vlastitog identiteta, samopoštovanja i borbe protiv negativnih predrasuda. Time su gluhe osobe postigle osvještavanje čujućih osoba o samome postojanju gluhoće i potrebi za posebnim pristupom i visokom razinom tolerancije. U Bostonu je 1980. godine komercijalna televizija prvi put emitirala titlovano kazališno djelo za gluhe i nagluhe osobe, a iste godine izdana je prva knjiga o znakovnom jeziku *Abeceda ASL-a*. 1984. godine prvi je put dopuštena ugradnja kohlearnog implantata osobama starijima od 18 godina, što su neki gluhi protumačili kao nastojanje uništenja kulture gluhih. Do 1995. godine značajno je porasla uporaba kohlearnog implantata jer postaje moguće implantiranje djece od druge godine i odraslih koji imaju jako oštećen sluh ili su gluhi. U današnje vrijeme, roditelji sve više odabiru kohlearnu implantaciju i integraciju svoje djece u redovne odgojno-obrazovne ustanove.

2.2.1. Obećana zemlja za gluhe

2.2.1.1. *Martha's Vineyard*

Glui često maštaju o zemlji gdje će biti poštivana sva njihova prava, gdje će znakovni jezik biti službeni jezik i gdje će cijela zajednica živjeti u skladu s kulturom gluhih. Nažalost, to ostaje samo utopija jer takva zemlja u današnjem društvu i današnjim uvjetima ne postoji. Ipak, u Americi je postojala obećana zemlja za gluhe, na sjeveroistoku SAD-a, malom

izoliranom otoku u Atlantiku, Martha's Vineyard. Gotovo dva stoljeća bilježena je povećana stopa rođenih s nasljednom gluhoćom koja se pojavljuje bez vidljivih tjelesnih anomalija. Na otoku je 250 godina postojala nasljedna gluhoća, sve do sredine 19. stoljeća kada je tijekom izmjene generacija na četvero djece rođeno jedno gluho. Imigracija na otok potpuno je prestala 1710. godine i time se stvorio krug otočana koji su prenosili gluhoću na sljedeće generacije. Prva gluha osoba u povijesti otoka bio je Jonathan Lambert, rođen 1657. godine. On je 1694. godine sa čujućom suprugom došao na otok Martha's Vineyard, točnije u gradić Chilmark. Ondje je odgojio tri sina i četiri kćeri od kojih je dvoje također rođeno gluho.

Gluhi se na otoku ni po čemu nisu razlikovali od čujućih osim po tome što su oni bili obrazovani, za razliku od čujućih. Naime, svi gluhi pohađali su prvu školu za gluhe Hartford Asylum, osnovanu 1817. godine. Kako se broj gluhih povećavao, tako je rasla i potreba za prikladnim oblikom komunikacije. Stoga je razvijen znakovni jezik, Martha's Vineyard Sign Language (MVSL) koji je kasnije poslužio kao temelj za američki znakovni jezik (ASL). Koristili su ga kako gluhi tako i čujući, i to u tolikoj mjeri da se znalo dogoditi „...*da čujući, usred oralno izgovorene rečenice, nastavljaju komunicirati znakovnim jezikom, te da mnogi misle i sanjaju na znakovnom jeziku.*“ (Halec, 2011: 26) Svi su stanovnici na otoku znali znakovni jezik koji je, uz engleski, bio službeni jezik otoka, a gluhoća nije postala preprekom za sudjelovanje u javnome životu. Među stanovnicima otoka jezik se smatrao životnom vještinom, poput ribarenja, a ne formalnim jezikom koji treba naučiti. Ne postoje zapisi da ga je itko učio u školi, djeca su ga jednostavno učila od svojih roditelja. Martha's Vineyard Sign Language nije bio jezik koji je pripadao zajednici gluhih, pripadao je gradiću Chilmarku. S obzirom na to da su kao otok bili izolirani, do njih nije dolazio utjecaj s kopna čiji su stanovnici na gluhoću gledali kao hendikep. Ostali čujući stanovnici o gluhimima su razmišljali prvenstveno kao o pojedincima, a nisu bili svjesni ni njihovih eventualnih nemogućnosti. Gluhe osobe nisu bile drugačije od onih jako visokih ili onih s jednim okom. (<http://www.theatlantic.com/health/archive/2015/09/marthas-vineyard-sign-language-asl/407191/>).

S godinama je broj gluhih sve više rastao pa je tako, u usporedbi sa SAD-om gdje je učestalost gluhoće bila jedna gluha osoba na 5728 stanovnika, na otoku Martha's Vineyard bila jedna gluha osoba na 155 stanovnika, a u gradiću Chilmark jedna gluha osoba na 25 stanovnika. (<https://www.verywell.com/deaf-history-marthas-vineyard-1046546>) Gluhoća je bila toliko učestala da su čujući stanovnici smatrali da je to neka zarazna bolest. No bez obzira na sve, gluhoća nikada nije bila smatrana oštećenjem. Iako je posljednja gluha stanovnica

Katie West umrla 1952. godine, znakovni jezik se zadržao među stanovnicima, a u posljednje vrijeme i on izumire. Naime, znakovni jezik temelji se na vizualnim podražajima koje je tada bilo nemoguće zabilježiti što je uzrokovalo njegovu prolaznost. O MVSL-u nema zapisanih podataka, sve što se zna bilo je prenošeno oralnim putem. Početkom 19. stoljeća stručnjaci na kopnu mijenjaju dotadašnju situaciju, nastoje sve gluhe osobe smjestiti u jednu školu kako bi rasprostranili korištenje znakovnog jezika. To je dovelo do otvaranja prve škole za gluhe na kopnu koju su pohađala djeca s otoka Martha's Vineyard. No bez obzira na sve, upravo nam otok Martha's Vineyard dokazuje da postoje mjesta na kojima čujućí gluhe ne smatraju inferiornima i/ili manje inteligentnima, kao ni invalidima.

2.2.1.2. Prvi grad za gluhe osobe

Kako bi se gluhim osobama osiguralo mjesto za život u skladu s njihovim potrebama, u Americi se pokušalo osigurati nešto poput otoka Martha's Vineyard. Naime, za 2007. godinu planirala se izgradnja prvoga grada za gluhe osobe na temeljima ranije navedenog otoka. Stanovništvo bi činile gluhe osobe koje bi koristile znakovni jezik kao službeni jezik. Za izgradnju grada postojali su svi planovi i tlocrti, napravljeni u Južnoj Dakoti. Osmislio ga je Marvin T. Miller sa svojom majkom i nazvao bi ga „Laurent“, prema osobi koja je prva donijela znakovni jezik u Ameriku. Početak izgradnje trebao je biti 2007. godine, prvi stanovnici trebali su se seliti tijekom 2008. godine, a čak 158 obitelji predbilježilo se na listu čekanja. No to je, kao i većina planova koji obuhvaćaju osobe s posebnim potrebama, nekako prebačeno u drugi plan. Sav novac koji je bio sakupljen za izgradnju i opremanje grada dodatnim svjetlosnim signalima i staklima koja bi povećala vidljivost, jednostavno je nestao. 10 milijuna dolara koji su trebali biti dostavljeni nikada nisu stigli na račun, a bez toga novca bilo je nemoguće išta postići. I tako je grad u kojem bi svi stanovnici znali i koristili znakovni jezik ostao samo na razini planova i tlocrta.

2.3. Gluhoća

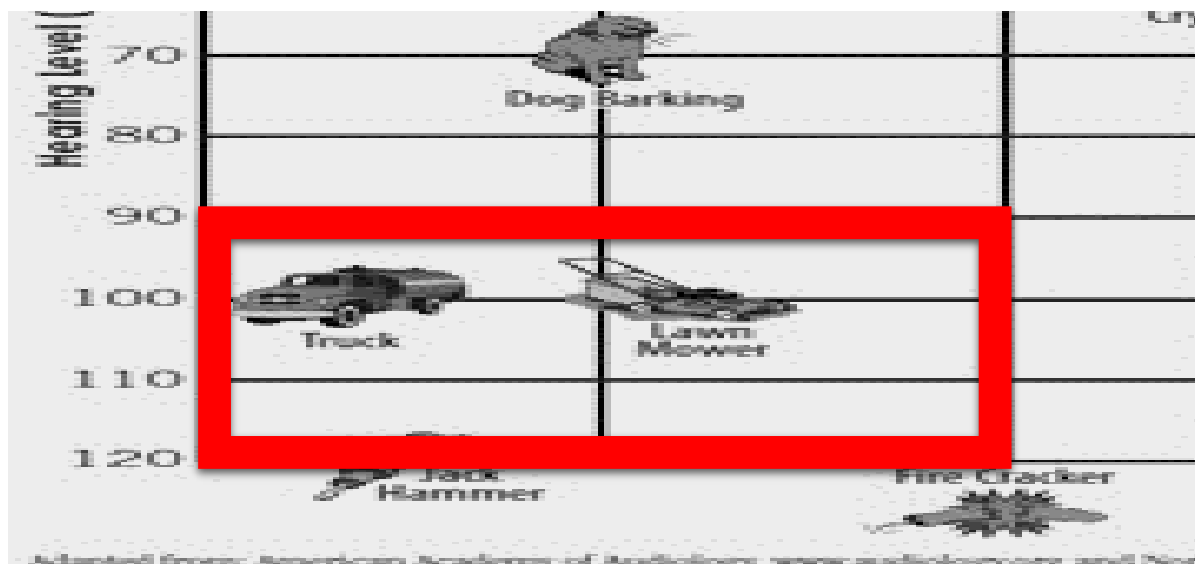
Prema Hrvatskom leksikonu, gluhoća je definirana kao „*nedostatak sluha, zbog oštećenja ili nerazvijenosti slušnoga organa, slušnoga živca ili akustičnih centara mozga; može biti nasljedna (oko 25%), kongenitalna ili stečena (posljedica meningitisa, šarlaha).*“ (<http://www.hrleksikon.info/definicija/gluhoca.html>) Također, navodi se da je gluhoća djelomičan ili potpun gubitak sluha u jednom ili oba uha. Ona znači gubitak sluha veći od 93 decibela (500 – 4000 Hz) u govornim frekvencijama (vidi prilog 1). Prema *Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju* (http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html) gluhoća se dijeli na gubitak sluha bez usvojene vještine glasovnog sporazumijevanja i gubitak sluha s usvojenom vještinom glasovnog sporazumijevanja. Kao što je vidljivo iz naziva, podjela se temelji na vremenu oštećenja. Oštećenje sluha pripada jednoj od sljedećih pet kategorija:

- 1) blaga naglušost koja uključuje reakciju na podražaj od 26 – 40 dB na uhu s boljim ostacima sluha u govornim frekvencijama (spontano usvojen glasovni govor, bez značajnih odstupanja, pod prirodno povoljnim uvjetima slušanja),
- 2) umjerena naglušost od 41 – 60 dB na uhu s boljim ostacima sluha u govornim frekvencijama (vještina govornog sporazumijevanja usvojena prije oštećenja sluha),
- 3) teška naglušost od 61 – 90 dB na uhu s boljim ostacima sluha u govornoj frekvenciji (spontani razvoj glasovnog govora otežan, potreban rehabilitacijski rad na razvoju slušanja, govora i usvajanju jezika)⁴,
- 4) praktična gluhoća koja uključuje od 91 dB na više
- 5) klinička gluhoća kod koje ispitanik ne reagira na zvučni podražaj.

---

⁴ Prema različitim autorima javljaju se razne kategorije oštećenja sluha. Tako je djevojčica koja pohađa predškolsku skupinu u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ upućena na kontrolu sluha prije polaska u školu. Na audiogramu je vidljivo da je prag čujnosti u području prikazanom na slici (vidi sliku 1). Dakle, djevojčica čuje samo zvukove kosilice, kamiona, pucnja snažne pirotehničke naprave i pneumatskog čekića. Liječnik je napisao nalaz u kojemu je jasno naglašeno da je djevojčica teško naglušna, dok je iz slike 3. očito da je djevojčica u kategoriji praktične gluhoće. Isto tako liječnik je naveo da djevojčica odbija nositi slušni aparat koji je dobila. Naime, kod praktične gluhoće slušni aparat ne pomaže. Djevojčica je na daljnju obradu upućena u SUVAG.

(hospitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, od 30. svibnja 2016. do 7. lipnja 2016.)

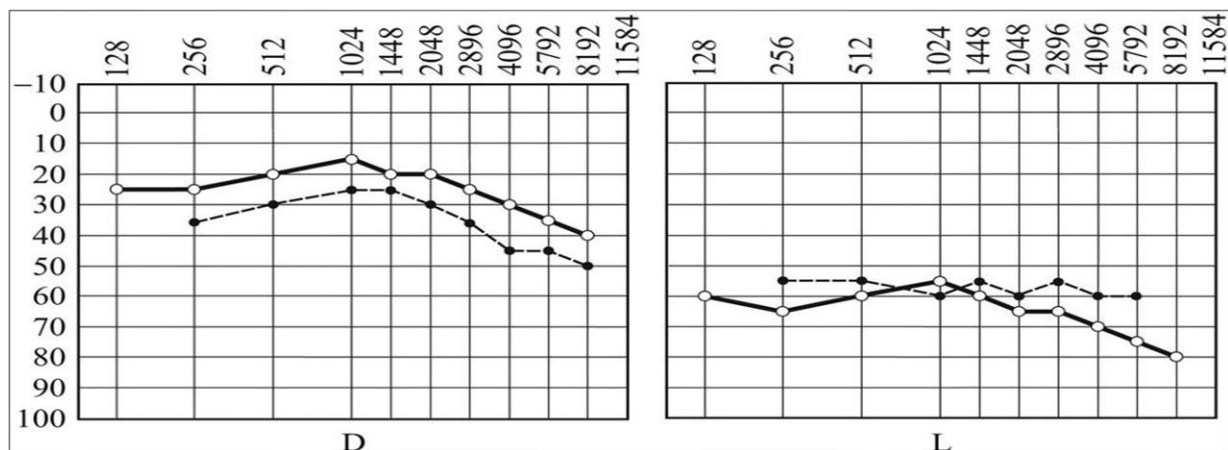
Slika 1. Primjer praga čujnosti

Uzroci gluhoće mogu biti razni i često ih je teško odrediti. Neki od njih su primjerice genetski faktori (poput nasljedne gluhoće o kojoj se govori kao o hereditarnom oštećenju sluha kao što je bio slučaj na otoku Martha's Vineyard), infekcije poput meningitisa i šarlaha, zatim virusne bolesti poput ospica i organski faktori kao što su razne povrede središnjih ili perifernih slušnih organa. Isto tako, mogu se javiti i zbog majčinog oboljenja od rubeole za vrijeme trudnoće, nekih majčinih virusnih oboljenja kao i inkompatibilnosti Rh faktora oca i majke. Tijekom poroda dijete može ostati gluho zbog nedostatka kisika, ozljede glave ili zbog preranog poroda. Postporođajni uzroci mogu biti razni antibiotici, diuretici kao i poremećaji metabolizma poput dijabetesa i raznih oboljenja.

Pravilna dijagnostika oštećenja sluha iznimno je važna u prevenciji daljnjeg oštećenja, dobrom liječenju naglušnosti, ali i u otkrivanju bolesti koje mogu biti uzrok oštećenja. Iz tog razloga, razvijeno je mnogo pretraga koje služe za dijagnostiku opsega oštećenja, tipa i mjesta oštećenja duž slušnog kanala. Grana otorinolaringologije koja se bavi ispitivanjem smetnji sluha naziva se audiologija. Mjerenje osjetljivosti sluha naziva se audiometrijom u kojoj postoje dvije glavne metode. Prva metoda je ispitivanje sluha pomoću čistih tonova i njome se određuje najniža jakost zvuka koju ispitanik osjeća za pojedinu frekvenciju. Izvodi se pomoću elektroakustičkog aparata (audiometra) koji proizvodi tonove u frekvencijama od 12 kHz i razine jakosti 120 dB. On to grafički zapisuje pomoću krivulje koja pokazuje slušnu osjetljivost, a taj se zapis naziva audiogramom. Na slici 2. predstavljen je primjer audiograma lijevog i desnog uha (vidi sliku 2). Srednji prag sluha za recepciju govornih frekvencija računa se kao zbroj pragova čujnosti na frekvencijama od 500 Hz, 1 kHz, 2 kHz i 3 kHz koji se zatim podijeli s četiri. Druga metoda je ispitivanje sluha govorom te utvrđivanje granica

primanja toga govora. Kod osoba koje ne mogu svjesno sudjelovati u procjeni, mjere se promjene u moždanim valovima i ostalim tjelesnim odgovorima na podražaj. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=4563>)

Osim gluhoće postoje i ostali oblici oštećenja sluha, a jedan od njih je jednostrano (unilateralno) oštećenje. To je gubitak sluha, odnosno gluhoća, samo na jednome uhu, u principu ga je nemoguće ublažiti slušnim pomagalicama te ostaje trajno cijeli život. To je oštećenje problematično zbog nemogućnosti određivanja iz kojeg smjera nam neki zvuk dolazi. Također, teško je izdvojiti zvukove ako se osoba nalazi u bučnom okruženju kao što je učionica, sportska školska dvorana ili slične prostorije u kojima djeca borave u školi. U slučaju da postoji asimetrična naglušost ili naglušost na jednom uhu, a gluhoća na drugom, smetnja pripada skupini s težim oštećenjem. (http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html)

Slika 2. Audiogram lijevog i desnog uha

Prema: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=4560>

Nadalje, jedno od oštećenja je i naglušost ili djelomična gluhoća. Postoji nekoliko oblika naglušosti. *Provodna (konduktivna) naglušost* poremećaj je u provođenju zvuka od vanjskoga do unutrašnjeg uha. Najčešće je uzrokovana infekcijom, anomalijama slušnih košćica u srednjem uhu ili promjenama u unutarnjem uhu. *Zamjedbena (perceptivna) naglušost* nastaje zbog oštećenja pužnice u unutarnjem uhu, slušnog živca ili slušnih centara u mozgu. Ona može postojati od rođenja, dok kod odraslih nastaje nakon ozljede, bolesti ili dugotrajne izloženosti buci. *Progresivna perceptivna naglušost* (takozvana *staračka naglušost*) javlja se u starijoj životnoj dobi. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22384>)

Iz medicinske dokumentacije dobivaju se podaci, odnosno varijable, koje utječu na sposobnosti djece s oštećenjem sluha. Prema Ivasović i Andrijević Gajić (2009) najvažnije su: vrijeme nastanka oštećenja sluha, stupanj oštećenja sluha, konfiguracija audiograma, kvaliteta slušanja, korištenje osobnog slušnog pomagala, način edukacije i preferirani vid komunikacije. Upravo medicinska dokumentacija treba biti nit vodilja nastavnicima i drugim odgojno-obrazovnim stručnjacima prilikom uključivanja gluhog ili nagluhog djeteta u odgojno-obrazovni sustav. Ona može omogućiti kvalitetnije planiranje odgojno-obrazovnog procesa u kojemu će gluho ili nagluho dijete moći ostvariti svoje potencijale i razvijati se u skladu sa svojim sposobnostima. Svaka od navedenih varijabli usmjerava odgojno-obrazovne stručnjake, kao i roditelje, na što kvalitetniji odabir primjerenog oblika školovanja za gluho ili nagluho dijete. O vremenu nastanka oštećenja sluha ovisi razvoj govornog jezika te mogućnost ugradnje kohlearnog implantata, koji uvjetuju integraciju u redovnu odgojno-obrazovnu ustanovu. Dakako, prilikom integracije jednako je važan stupanj oštećenja sluha kao i, uz to vezano, korištenje osobnog slušnog pomagala. Ako učenik ima blago oštećenje sluha i koristi osobno slušno pomagalo, moguća je integracija u redovnu odgojno-obrazovnu ustanovu. Naravno, sve ovisi o njegovom socio-emocionalnom i psiho-fizičkom stupnju razvoja.

2.3.1. Kohlearni implantat – da ili ne?

Sve je veći broj gluhe djece kojoj se operativnim zahvatom ugrađuje kohlearni implantat. Kohlearni implantat (ili kako se to popularno zove „umjetna pužnica“) elektroničko je slušno pomagalo koje podražaj dovodi do ogranaka slušnog živca. To je omogućeno ugradnjom elektroda u pužnicu čime se zaobilaze oštećene slušne stanice. Iako se često misli kako je to „izliječilo“ gluhoću i od gluhe osobe napravilo čujuću osobu, to nije točno. Gluha osoba implantacijom ne postaje čujuća, njoj je u tome slučaju samo omogućena čujnost. U svakome trenutku gluhu osobu može smetati količina zvukova koju čuje te može isključiti svoj implantat i tada ponovno postaje gluha. Često čujemo kako je gluha osoba izliječena, no s obzirom na to da gluhoća nije bolest to nije moguće. Kohlearni implantat omogućuje joj da čuje, ali nikada onom razinom čujnosti koju ima čujuća osoba. Zvukovi koje gluhe osobe primaju preko kohlearnog implantata elektronski su i zvuče poput robota, a nerijetki su i

neugodni zvučni signali koje su primorani prepoznavati. Uz to, jedino što ta buka i zbrka šumova zaista olakšavaju je očitavanje s usana sugovornika. Upravo zato postavlja se pitanje nužnosti takvoga zahvata i što o tome misle same gluhe osobe.

Prije same ugradnje kohlearnog implantata nužno je obaviti nekoliko ispitivanja, provjera i testova. Za početak, potrebna je provjera slušnog živca, prohodnost pužnice kao i ostale pretrage koje se provode prije operativnih zahvata. Zatim je potrebno provesti ispitivanja temeljena na neurološkoj razini poput testova inteligencije, osobnosti, psihičkog stanja gluhe osobe, ali i motivaciju za ugradnju kohlearnog implantata. Problematični su slučajevi implantacije gluhog djeteta u kojima nije jasno ispituje li se motivacija čujućeg roditelja koji želi da mu dijete postane čujuće ili gluhog djeteta. Budući da je implantacija moguća već od djetetovih šest mjeseci, vjerojatno se radi o roditeljevoj motivaciji. Stoga je jasna reakcija i razočaranje u zajednici gluhih zbog vijesti o povećanom broju ugradnji kohlearnih implantata. Nakon svega navedenoga, provode se još i ispitivanja logopeda o razini pamćenja, poznavanju jezika, čitanju ili očitavanju s usana, slušnim sposobnostima i sličnom. I opet je uočljiv problem gluhog djeteta koje se prvi put susreće s ovakvim testovima, s osobama koje ga ispituju i bolničkom okolinom koja ni u kojem slučaju nije ugodna. Već same pripreme za operativni zahvat su zahtjevne, a kamoli sami zahvat i dugo vrijeme oporavka i zahtjevnih terapija nakon zahvata.

Korist od implantacije imaju jedino djeca koja su rođena gluha i nakon implantacije imaju intenzivan i dugoročan program rehabilitacije, naravno, uz veliku potporu i pomoć obitelji. Pozitivan čimbenik u tome slučaju je oralna metoda u odgoju i obrazovanju, za što se zalažu odgojno-obrazovni djelatnici u Poliklinici za rehabilitaciju slušanja i govora SUVAG. Ostale gluhe osobe od kohlearnog implantata mogu imati koristi jedino ako nisu prelingvalno gluhi i imaju usvojen barem dio govornog jezika. U Hrvatskoj se na operativni zahvat upućuju sve gluhe osobe, a čak i nagluhe osobe kojima se tijekom toga procesa uništava preostali dio sluha. Nagluhim osobama nije nužna ugradnja kohlearnog implantata, štoviše, čak je i štetna, već se oni mogu koristiti slušnim aparatom. Ovaj operativni zahvat, iako rutinski, ima moguće rizike kao što su meningitis, paraliza mišića lica, smetnje okusa i ravnoteže te tinitus. Sve ove posljedice javljaju se rijetko, a moguće ih je ukloniti u kratkom vremenu. Iako nisu svi pobornici manualne metode, iskustva su pokazala da je uz kohlearni implantat potrebno koristiti i manualnu metodu u komunikaciji, odnosno koristiti znakovni jezik. Ipak, kao što se navodi, većina čujućih roditelja ne poznaje znakovni jezik i samim time smatra da će dijete zaostati u govornom razvoju, odbaciti komunikaciju na govornom jeziku i prihvatiti jedino

komunikaciju na znakovnom jeziku. Upravo je komunikacija na znakovnom jeziku važan preduvjet za razvoj dvojezičnosti kod gluhe djece, pa tako i djece s kohlearnim implantatom.

Osobe koje se odluče na ugradnju kohlearnog implantata nerijetko se moraju odreći aktivnosti kojima su se bavile prije operativnog zahvata. Troškovi implantacije i rehabilitacije su između 150 i 170 tisuća kuna, što uglavnom obuhvaća zdravstveno osiguranje. Također, s implantatom samo oko 30% gluhih osoba može koristiti telefon, govor s televizijskog programa ne mogu pratiti u potpunosti zbog presnimavanja filmova i pozadinskih šumova, a i slušanje glazbe je nešto drugačije nego kod čujućih. Osim navedenih poteškoća postoje i pozitivni ishodi implantacije gluhih osoba. Uz kohlearni implantat komunikacija postaje bolja jer gluhe osobe lakše očitavaju s usana sugovornika. To često dovodi do poboljšanja kvalitete života s psihološkog, socijalnog i tjelesnog gledišta. Gluha osoba tako stječe sigurnost, ima veću razinu samopouzdanja i samopoštovanja, kao i samostalnosti, a uz to i češće osjeća želju za integracijom u društvo. Što kvalitetnija integracija u redovne odgojno-obrazovne ustanove okosnica je ugradnje kohlearnih implantata gluhoj djeci. Koliko je to pozitivno, toliko je i negativno jer gluha djeca s kohlearnim implantatom često imaju poteškoće s određivanjem identiteta. Ne mogu se poistovjetiti sa zajednicom gluhih jer čuju, kao ni sa zajednicom čujućih jer ne čuju na razini na kojoj čuju čujući. Iz toga je razloga nužna ona stavka motivacije za ugradnju kohlearnog implantata, ali ne motivacije roditelja, već motivacije samoga djeteta. I naravno, implantat nije za svaku gluhu osobu. Naglasak treba biti na potrebi individualizacije pristupa svakom gluhom djetetu, svakoj gluhoj osobi, njihovim željama, sposobnostima i stupnju razvoja⁵. Uz to, ako je riječ o gluhom djetetu, roditelj mora prikupiti sve potrebne informacije i odlučiti u najboljem interesu djeteta. Danas postoje razne udruge gluhih i nagluhih osoba, kao i udruge roditelja gluhe djece od kojih se mogu prikupiti

---

⁵ Svako gluho dijete razvija se različito i nužno je uočiti svaki mali pomak koji se javlja nakon implantacije. Djevojčica kojoj je ugrađen kohlearni implantat upućena je u Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ na govorne vježbe kod audiorehabilitatorice. Djevojčica je školski obveznik i na jesen kreće u 1. razred u redovnoj osnovnoj školi. Djevojčica zna pisati, komunicira na govornom jeziku i uz to povremeno znakuje. Dobila je zadatak da napiše riječ „spavaćica“. Nakon što joj je audiorehabilitatorica izgovorila riječ djevojčica je krenula pisati. Zajedno su sricale slovo po slovo. Djevojčica u govoru razlikuje slova č i ć. Ispravno je zapisala zadanu riječ nakon samo nekoliko ponavljanja. S roditeljima komunicira i na znakovnom i na govornom jeziku. Roditelji su uložili mnogo truda i neprestano pružaju podršku djevojčici. Osim te djevojčice, još je jedan dječak istaknut kao pozitivan primjer implantacije. Nakon šest mjeseci s kohlearnim implantatom dječak je počeo reagirati na svoje ime i tijekom komunikacije s audiorehabilitatoricom. Ponavlja riječi za njom kada se to od njega traži.

(hospitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, od 30. svibnja 2016. do 7. lipnja 2016.)

vjerodostojne informacije o kohlearnom implantatu općenito, samom operativnom zahvatu i kasnijim terapijama i vježbama. (<http://www.puznica.hr/index.html>)

2.3.2. Zanimljivosti o kulturi gluhih

Kultura gluhih, bez obzira koliko različita bila od kulture čujućih, ima zajedničke dodirne točke s kulturom čujućih. U posljednje vrijeme sve se češće stavlja naglasak na obilježavanje međunarodnog dana obitelji, materinskog jezika, žena, mladeži, tolerancije, i slično. Postoji i međunarodni dan osoba s invaliditetom, a s obzirom na to da se gluhe osobe ne smatraju invalidima i one imaju svoj međunarodni dan. Raznim manifestacijama u cijelome svijetu 28. se rujna obilježava „Međunarodni dan gluhih osoba“. Također, zadnji tjedan u mjesecu rujnu obilježava se „Međunarodni tjedan gluhih i nagluhih osoba“ pa gluhe osobe mjesec rujna smatraju posebnim. Cilj tih događanja je *„podizanje svijesti javnosti o specifičnim problemima i potrebama gluhih osoba, što je jedna od temeljnih pretpostavki za poboljšanje njihova položaja u društvu i kvalitete života“* (<http://www.stampar.hr/hr/medunarodni-dan-gluhih-26-rujna-2015-i-tjedan-gluhih-i-nagluhih-osoba-21-do-27-rujna-2015>) Uz osvještavanje čujućih osoba o problematici s kojom se gluhe i nagluhe osobe susreću svakoga dana, ta manifestacija pomaže i gluhim i nagluhim osobama prikupiti informacije koje su nužne za njihovu integraciju u društvo i poboljšanje kvalitete života. Prethodne godine tema je bila vezana uz sve veću integraciju i inkluziju gluhe djece u redovni odgojno-obrazovni sustav uz podršku stručnog komunikacijskog posrednika. Pod nazivom „Uz pravo na znakovni jezik, naša djeca mogu“, „Međunarodni tjedan gluhih i nagluhih“ održao se s naglaskom na sustavima komunikacije i s predstavljanjem *Zakona o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj*. Dapače, stavljen je i naglasak na obvezu provođenja navedenog zakona kako u odgojno-obrazovnim ustanovama, tako i u ostalim ustanovama koje pružaju podršku gluhim i nagluhim osobama.

Da bi se osiguralo ispunjavanje potreba gluhih i nagluhih osoba kao manjine u društvu čujućih osoba, osjetila se potreba za osnivanjem organizacije koja će obnašati tu dužnost. Prema tome, 1951. godine na I. svjetskom kongresu gluhih u Rimu osnovana je „Svjetska organizacija gluhih osoba“. Ona poboljšava status znakovnih jezika, radi na povećanju

dostupnosti odgoja i obrazovanja gluhih osoba, omogućuje gluhim osobama pristup informacijama kao i ostvarivanju njihovih prava, i to sve na svjetskoj razini. Članovi su, naravno, gluhe osobe koje su stručne u raznim područjima. Na temelju izabраниh područja osnivaju se skupine pomoći i potpore na kojima rade komisije. To su područja poput ljudskih prava, odgoja i obrazovanja, znakovnog jezika, tehnologije i slično. Organizacija svake četiri godine održava Svjetski kongres gluhih koji je bio održan i u Zagrebu 1955. godine (tada je rođena ideja o obilježavanju Međunarodnog tjedna gluhih). (Tarczay, 2006)

Poznato je da u kulturi čujućih osoba sport poput nogometa ima iznimno značajnu ulogu, što je posebno istaknuto tijekom prvenstava. No i gluhi imaju određene simpatije prema ovom obliku aktivnosti u slobodnom vremenu. U sportu ne postoje prepreke koje bi ograničavale gluhe osobe. Bez obzira na oštećenje sluha, gluhi sportaši mogu postizati jednako dobre rezultate kao i čujućí sportaši. Oni se ne natječu kao paraolimpijski sportaši i u kategorijama za osobe s poteškoćama u razvoju, već imaju posebna natjecanja za gluhe osobe. Natječu se u svim sportovima u kojima se natječu čujuće osobe, poput stolnog tenisa, nogometa, streljaštva, badmintona, rukometa i tako dalje. Jedina prilagodba su svjetlosni signali umjesto zvučnih signala tijekom utakmica. Natjecanja na kojima se natječu 1924. su godine pretvorena i u Olimpijske igre gluhih, a od 1955. godine prihvaćene su i priznate kao punopravne igre. Uz to, u Hrvatskoj je 1992. godine osnovan Hrvatski sportski savez gluhih. (Tarczay, 2006)

2.3.3. Znakovi neprepoznatog oštećenja

Kao što je ranije navedeno, često se događa da blaža oštećenja sluha kod djece nisu prepoznata pa djeca pohađaju redovne razredne odjele. U tim se slučajevima njihov neuspjeh pripisuje drugim oblicima teškoća u razvoju ili poremećaja u ponašanju. Kako bismo na vrijeme intervenirali i djetetu s takvim oštećenjem sluha osigurali prikladnije metode u radu s njim ili čak prikladan oblik školovanja, važno je da na vrijeme uočimo karakteristične znakove. Ti znakovi mogu osigurati adekvatnu dijagnostiku i potaknuti kvalitetniji rast i razvoj djeteta. U slučaju blažeg oštećenja sluha, Ivasović i Andrijević Gajić (2009) navode da učenik na nastavi postiže lošije rezultate i često je nepažljiv, iako se razlog tome jasno ne očituje. Tijekom nastavnog sata uočljivo je da je „u svom svijetu“, sanjari i zato ne izvršava

zadatke na vrijeme. Na postavljeno pitanje smješka se i klima glavom iako nije razumio pitanje, te odgovara ili čini nešto što se od njega nije tražilo. Često ispituje nešto što je ranije bilo objašnjeno, a nerijetko se dogodi da pita „ha?“ ili „šta?“ te traži da se neki dijelovi više puta ponove. Ako ne sjedi blizu ploče, napreže se da bi čuo što nastavnik ili drugi učenici govore. Isto tako, ima problema s određivanjem odakle zvuk dolazi u velikoj i bučnoj prostoriji, a pozornost mu je usmjerena na nastavnikovo lice. Rezultati u njegovu radu su nesustavni, a i obrazovno postignuće je neujednačeno, posebno tijekom grupnih aktivnosti i tijekom zapisivanja na ploču ili vizualnog prikazivanja gradiva. Ima ograničen rječnik i velike teškoće prilikom učenja novih riječi, jezične sposobnosti su loše i popraćene agramatizmima. Njegovu frustraciju i tjeskobu često je teško objasniti jer nije uvjetovana vidljivim vanjskim čimbenicima. Takvog učenika važno je na vrijeme uočiti, pratiti njegov razvoj, posavjetovati se sa stručnjakom i ako se stvarno ukaže da postoji neki stupanj oštećenja, potražiti adekvatnu pomoć.

2.3.4. Emocionalni razvoj gluhe i nagluhe djece

Rezultati istraživanja o problemu emocionalnog razvoja gluhe djece pokazuju češće emocionalne i probleme u ponašanju u usporedbi gluhe sa čujućom djecom. To se može povezati sa lošom komunikacijom između gluhog djeteta i čujućeg roditelja. Čak 90% gluhe djece ima čujuće roditelje koji najčešće nemaju informacija niti o gluhoći niti o znakovnome jeziku zbog čega ne znaju, odnosno ne mogu komunicirati sa svojim djetetom. Pritom frustrirani postaju roditelji jer ne znaju protumačiti potrebe vlastitog djeteta, ali i dijete koje ne zna uspostaviti komunikaciju s roditeljem. Razvoj psihopatologije češći je, dakle, kod gluhe djece čujućih roditelja. Ivasović i Andrijević Gajić (2009) navode da je istraživanjima utvrđeno da gluha djeca gluhih roditelja imaju više samopoštovanja, manje emocionalnih i socijalnih poteškoća, bolje jezične vještine kao i bolja akademska postignuća. Prekasna jezična stimulacija, poteškoće u komunikaciji s članovima obitelji i osobama koje su u stalnom odnosu s gluhim djetetom neki su od čimbenika koji mogu biti rizični. Također, ako gluho dijete pohađa redovni vrtić ili redovnu školu, najvjerojatnije neće imati gluhe vršnjake u svojoj okolini. Tamo ih vršnjaci najčešće ne prihvaćaju, ismijavaju ih i zlostavljaju, zbog čega se gluha djeca osjećaju socijalno deprivirano, osamljeno, a neki čak razvijaju strah od

škole. Što se tiče zlostavljanja, kod gluhe djece tjelesno i seksualno zlostavljanje dva je do tri puta češće nego kod čujuće djece. U Engleskoj je čak 37% gluhih do 16 godine doživjelo seksualno zlostavljanje. S druge strane, vršnjačkom nasilju izloženo je oko 70% gluhe djece. (Ivasović, Andrijević Gajić, 2009) U takvim bi situacijama bilo poželjnije gluhu djecu smjestiti u škole za gluhe kako bi bili više prihvaćeni i dobili puno bolja socijalna iskustva. Najopasniji su upravo negativni stavovi s kojima se gluhe osobe svakodnevno susreću u interakciji s čujućim osobama, što u većini slučajeva dovodi do pada samopoštovanja. Iz navedenoga se može zaključiti da gluha djeca nisu sklona psihopatologiji zbog svoje gluhoće, već zbog interakcije s drugima, odnosno nemogućnosti uspostave komunikacije s okolinom.

2.3.5. Socijalni razvoj gluhe i nagluhe djece

Osim roditelja, u stvaranju pogodnih uvjeta za socijalnu interakciju gluhe i nagluhe djece s okolinom veliku ulogu imaju nastavnici. Oni mogu doprinijeti efikasnoj komunikaciji gluhe i nagluhe djece s okolinom, razvoju samopouzdanja i samopoštovanja. Gluho dijete je izuzetno važno poticati na izražavanje emocija kako bi ono osjetilo da se netko zauzima za njega i da u njegovoj okolini postoje osobe koje ga žele razumjeti. U učionici ih je potrebno potaknuti na sudjelovanje u nastavnim aktivnostima kao što su timski rad, projekti, ali i razredne rasprave. To je u potpunosti moguće postići ako gluho dijete ima stručnog komunikacijskog posrednika ili obrazovnog prevoditelja. Uz to, potrebno je pratiti mogućnosti i sposobnosti pojedinog djeteta kako ne bi bilo prezasićeno obavezama. Što se tiče roditelja, njihova prevelika popustljivost, zaštita ili kontrola negativno utječu na socijalizaciju gluhog djeteta. Također, negativne emocije kod roditelja (poput frustriranosti zbog nemogućnosti komunikacije), kažnjavanje djeteta, niska očekivanja, ali i prevelika usmjerenost na postizanje boljih rezultata kod djeteta može dovesti do nepoželjnih socijalnih ponašanja. Neka od ponašanja, što su ujedno i znakovi na koje treba obratiti pažnju su: socijalno povlačenje, problemi u ponašanju, nisko samopoštovanje, gubitak interesa za obaveze, razlika u ponašanjima i slično. Do tih ponašanja neće doći ako, umjesto da se neprestano i bezuspješno pokušava prilagoditi gluho dijete okolini, okolinu prilagodimo gluhom djetetu. Jer nije problem u gluhoći djeteta već u gluhoći društva za potrebe gluhoga djeteta.

3. Znakovni jezik

3.1. Općenito o znakovnom jeziku

Već u razdoblju paleolitika ljudi su uvidjeli značaj dlanova i prstiju što se uočava u otiscima ruku na zidovima špilja. (Trako, 2007) U tim je ostacima očita simbolika ruke, važnog elementa znakovnog jezika. Čak i zajednica gluhih kao, možemo reći, „zaštitni znak“ ima ruku, dlan i/ili prste. Udruge gluhih dobivaju nazive poput „Dlan“, što je očiti dokaz važnosti ruke u simbolici kulture gluhih. Naravno, znakovni jezik ne bi postojao bez ruku. Upravo su geste koje svakodnevno koristimo prirodno naučene, baš poput znakova znakovnog jezika kod gluhe djece. Čak se i čujuće bebe koriste gestama i pokretima ruku kako bi se zadovoljile njihove osnovne potrebe. S druge strane, još do šezdesetih godina znakovni jezik smatrao se nedostojnom zamjenom govornog jezika. No danas se gluhoća i znakovni jezik sve više uvlače u kulturu čujućih. Stavovi čujućih osoba o gluhim osobama i njihovom jedinstvenom sustavu komuniciranja sve su pozitivniji i potpuno drugačiji no nekada. Gluhe osobe sa svojim zajedničkim vrijednostima, iskustvima i znakovnim jezikom, koji su temelj zajednice gluhih, dobivaju sve više pozitivnih reakcija i sve su više prihvaćeni kao kulturna i jezična manjina. Upravo znakovni jezik omogućuje im međusobnu komunikaciju koja uostalom doslovno znači podijeliti, učiniti nešto dijelom zajedništva. Pa kako bi zajednica gluhih dobro funkcionirala, potrebno im je omogućiti korištenje znakovnog jezika.

Znakovni jezik je pravi, prirodni jezik gluhih osoba. Kao što čujuća djeca od čujućih roditelja na temelju učenja po modelu prirodno usvajaju govorni jezik, tako i gluha djeca od gluhih roditelja na temelju učenja po modelu prirodno usvajaju znakovni jezik. No ako je gluho dijete rođeno u obitelji čujućih roditelja ono ne može prirodnim putem usvojiti znakovni jezik jer mu roditelji nisu model za usvajanje jezika. Zato je nužno na vrijeme otkriti djetetovu gluhoću i što ranije započeti s učenjem znakovnoga jezika da bi usvajanje govornog, odnosno pisanog jezika u školskoj dobi bilo jednostavnije. Na primjer gluha djeca gluhih roditelja češće postižu bolje školske rezultate od gluhe djece čujućih roditelja, a nerijetko i od čujuće djece. Kasnije, oni lakše osvještavaju pojmove, povezuju pojmove s predmetima, a potreba za povezivanjem pojavljuje se u ranijoj dobi. Za razliku od govornoga jezika, znakovni jezik odvija se u vizualno-spacijalnom modalitetu. Tako si gluho dijete

vizualno predočava pojam i veže ga uz predmet u prostoru na koji se taj pojam odnosi. Prosječan “slušatelj” neposredno nakon slušanja zapamti svega 50% onoga što je slušao, dok u sljedećih 48 sati postotak zapamćenog pada na 22%. U psihologiji je poznata činjenica da učenik zapamti 10% onoga što čita, 20% onoga što čuje, 30% onoga što vidi, 50% onoga što vidi i čuje, 80% onoga što kaže i 90% onoga što istovremeno kaže i radi. Iako komunikacija znakovnim jezikom ne uključuje izgovaranje koje se ovdje pretpostavlja, gluhe osobe znakovima izgovaraju, što znači da istovremeno rade, odnosno pokazuju. Prema tome, znakovni jezik olakšava učenje kako gluhoj, tako i čujućoj djeci.

3.2. Što je hrvatski znakovni jezik?

„Hrvatski znakovni jezik je izvorni jezik zajednice gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj, samosvojan je jezični sustav s vlastitim gramatičkim pravilima, potpuno neovisan o jeziku čujućih osoba.“ (http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_07_82_1570.html) Izvornost znakovnog jezika očita je upravo kod gluhe djece rođene u obiteljima gluhih roditelja. Njima je to materinski jezik koji usvajaju uočavanjem, pamćenjem i ponavljanjem za roditeljima. Gramatička pravila odnose se na morfologiju, sintaksu i fonologiju znakovnog jezika. Semantički se različita značenja ostvaruju brzinom pokreta, količinom pokreta, lokacijom pokreta i slično. O važnosti znakovnog jezika govori i činjenica da se koristi u vojsci, policiji, sportu, na svjetskoj burzi te kod uspostavljanja komunikacije s bebama putem Baby Sign Language-a⁶. Uz hrvatski znakovni jezik postoji i znakovni hrvatski. On se od hrvatskog znakovnog razlikuje po tome što se kombinira očitavanjem s usana i korištenjem znakova hrvatskog znakovnog jezika koji slijede red riječi i gramatiku hrvatskog govornog jezika. Iz toga se razloga ne smatra jezikom jer u potpunosti prati hrvatski govorni jezik uz upotrebu znakova. Gluhe osobe čak i u komunikaciji s čujućim osobama koje znaju znakovni jezik nerijetko koriste glasovnu komunikaciju i govorni jezik. To je, s jedne strane, vezano uz njihovu identifikaciju s

---

⁶ Baby Sign Language (Znakovni jezik beba) omogućuje lakšu komunikaciju s čujućim bebama u prelingvalnoj fazi. Pomoću njega, djeca mogu iskomunicirati ono što vide, trebaju, ali i osjećaju. Uveden je u nekoliko vrtića u Hrvatskoj i u „Dječjoj bolnici Srebrnjak“.

određenom grupom kao što su čujućí, marginalni, radikalni i bikulturalni.⁷ (Tarczay, 2007) S druge strane, govorni jezik može se koristiti radi olakšavanja komunikacije s čujućim osobama. No u tome slučaju često dolazi do nerazumijevanja zbog lošijeg izgovora, što opet otežava situaciju. Najbolje je oblik komunikacije prilagoditi gluhoj osobi, a ako dođe do nerazumijevanja potrebno je jasno naglasiti da je nužna promjena oblika.

Osim navedenih sustava komunikacije gluhih osoba, postoje još neki poput: simultane znakovno-govorne komunikacije⁸, ručnih abeceda (jednoručne i dvoručne, vidi prilog 2.), titlovanja ili daktilografije⁹, očitavanja govora s lica i usana, pisanja po dlanu, kao i tehničkih pomagala. Neka od tehničkih pomagala su bežični sustavi signalizacije, sustavi upozorenja, bljeskajuće i vibrirajuće budilice, tv/audio sustavi, induktivna petlja, kao i telefoni te mobiteli s pojačalima. (http://www.hsgn.hr/?page_id=636)

Zanimljivo je da se ručnim abecedama mogu ispričati cjelovite bajke i priče. To se naziva „poezija abecede“ i raširena je između gluhih osoba u Americi. U njoj se „... *izrazito skladnim i ritmičkim pokretima pokazuju slova abecede uobličena tako da pjesnički pokreti dočaravaju značenje i sadržaj riječi – tzv. vizualna poezija pokreta.*“ (Tarczay, 2006: 39) Uz poeziju ispričanu ručnim abecedama, poezija se može prikazati i prevođenjem na znakovni jezik.¹⁰ Na znakovni jezik mogu se prevesti i pjesme poznatih pjevača, što je postala tradicija na Smotri polaznika tečaja hrvatskoga znakovnog jezika u organizaciji „Udruge gluhoslijepih

---

⁷ Gluhe osobe koje imaju čujućí identitet sebe smatraju nepotpunima, oštećenima, manje vrijednima, a za čujuće osobe i govorni jezik misle da su superiorni. Ne koriste znakovni, već govorni jezik. One s marginalnim identitetom znakovni jezik koriste samo u druženjima s gluhim osobama. (Tarczay, 2007)

⁸ Primjer za simultanu znakovno-govornu komunikaciju uočavamo u radu s gluhom, ali i čujućom djecom s poremećajima govorno-jezične komunikacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ (hospitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, od 30. svibnja 2016. do 7. lipnja 2016.)

⁹ Titlovanje ili daktilografija je istovremeno prenošenje govornog jezika u pisani oblik. To je posebno važno u obrazovanju gluhih učenika jer omogućuje prenošenje auditivnih predavanja u tiskani oblik. Isto tako, titlovanje olakšava posao nastavnicima jer nije potrebno ranije pripremanje materijala već učenik sam, pomoću uređaja dobiva pisani tekst koji može pratiti. Isto tako, postoje i tekst telefoni koji rade na principu ispisivanja na mali zaslon teksta koji osoba s druge strane linije ispiše. Najčešće korišteni su TTY (telephone type-writer) i TDD (telecommunications device for the deaf). No danas je gluhim osobama pojednostavljena komunikacija jer većinom koriste faks-uređaje i mobilne telefone koji prenose i primaju pisane informacije.

¹⁰ Primjer za to je izvođenje pjesme poznatog hrvatskog pjesnika i prozaista Vladimira Nazora. Učenik 7. razreda u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ na hrvatskom znakovnom jeziku izveo je pjesmu Galeb na Tuškancu kod spomenika Vladimiru Nazoru. Učenici su se sakupili kako bi obilježili obljetnicu rođenja Vladimira Nazora i tom su prigodom posadili stablo. Ponovili su tko je bio Vladimir Nazor i povezali su ga s ranijim pjesmama koje su obrađivali na nastavi hrvatskog jezika. (hospitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, 30. svibnja 2016.)

osoba DODIR“. Tako se gluhim i nagluhim osobama glazba može približiti preko drugih umjetnosti npr. glumom. Iako je prilagođeno gramatici znakovnoga jezika, gluhe i nagluhe osobe mogu uživati u kreativnim izvedbama poznatih pjesama koje pripremaju i izvode polaznici tečaja. Na smotri sudjeluju i škole u kojima učenici uče znakovni jezik. Prije dvije godine sudjelovali su učenici 7. razreda Osnovne škole „Bogumil Toni“ iz Samobora s pjesmom „Ljubav sve pozlati“ Petra Graše. Prethodne godine učenici Osnovne škole „Dr. Ivan Merz“ pokazali su pjesmu „Ruke“ Damira Pilka, dok su ove godine sudjelovali učenici Osnovne škole „Ivan Meštrović“, a izveli su pjesmu „Pozdrav“ Mladena Kušeca. Ta smotra pozitivan je primjer promicanja znakovnog jezika čak i među čujućim osobama jer je odaziv sudionika, ali i posjetitelja velik.

3.3. Osnove izvođenja znakova u Hrvatskom znakovnom jeziku

Prema Gardenovoj Teoriji višestruke inteligencije, vizualno-spacijalna inteligencija zauzima značajno mjesto. Ona se odnosi na snalaženje u prostoru, sposobnost slikovite i apstraktne vizualizacije, razmišljanje putem slikovnih predodžbi, što se može povezati i sa znakovnim jezikom. (Rončević, Rončević, Trbojević, 2008) U znakovnom jeziku postoje tri načina izvođenja znakova, ručno, neručno i kombinirano znakovanje. S druge strane, postoje i oblikotvorna obilježja kojih se treba pridržavati u komunikaciji na znakovnom jeziku. Prvo je obilježje oblik šake koji doprinosi promjeni značenja svakoga znaka. Drugo je mjesto izvođenja znaka, odnosno vertikalni prostor između glave sve do struka i horizontalni između laktova, kada su ruke blago savinute. Na području glave važno je paziti na mjesto izvođenja, i pažljivo svaku komponentu znaka izvesti na pravi način jer pogreška može dovesti do krivog znaka, zastoja u komunikaciji, nerazumijevanja ili pogrešnog razumijevanja. Sljedeće obilježje je orijentacija šake, u koje se ubrajaju postavljeni položaji dlana i zapešća u odnosu na tijelo govornika. Jednako važno obilježje je i kretnja šaka i ruku, odnosno put, način, ponavljanje, koordinacija i brzina kretnje znaka. I zatim posljednje obilježje koje obuhvaća sva neručna obilježja znaka poput mimike lica, pokreta glavom, kao i pokrete tijelom. (Tarczay, 2006)

3.4. Svjetlost – važan faktor komunikacije

Komunikacija u mraku čujućim osobama ne predstavlja nikakav problem. Boja glasa, ton glasa ili visina glasa nisu toliko uvjetovani vanjskim čimbenicima te komunikacija može teći neometano. Ako čujuća osoba stoji na suncem obasjanom mjestu i komunicira s drugom čujućom osobom, komunikacija će teći neometano. U komunikaciji, auditivni signali nisu uvjetovani vizualnim signalima pa svjetlost neće biti ometajući faktor. No gluhoj će osobi taj jedan element, naizgled nevažna činjenica da je svjetlost obasjalo lice njezinog sugovornika, značajno utjecati na razumijevanje i povezivanje podataka koje prima. Osobito ako je čujuća osoba nastavnik koji izlaže nastavne sadržaje u učionici gdje je gluha osoba učenik koji očitava s usana. Iz toga je razloga izuzetno važno da učionice budu dobro osvijetljene jer dobar izvor svjetlosti omogućuje optimalnu komunikaciju i/ili praćenje nastave. Svjetlost je važna i stoga što je u znakovnom jeziku važan kontakt očima s govornikom. Kontakt očima se u kulturi gluhih očekuje i bez obzira na razumijevanje, nužan je tijekom cijelog trajanja komunikacije. Zanimljiva je i činjenica da gluhe osobe najčešće obitavaju u kuhinjama i blagovaonicama. U tim je prostorijama najbolja osvijetljenost, a uz to je i sjedenje za stolom element koji olakšava praćenje razgovora. Gluhe osobe tako imaju dobar pogled na sve sudionike razgovora i tako lakše očitavaju s usana ako je potrebno, prate mimiku, geste, govor tijela te komunikaciju na znakovnom jeziku.

Uz to, gluhim je osobama iznimno važna svjetlosna signalizacija koju koriste u svojim kućama i stanovima. Ta vrsta pomagala omogućava pretvaranje zvučnih u svjetlosne signale, što im olakšava svakodnevni život. Na primjer, signalno zvonce funkcionira tako da se umjesto zvuka „oglašava“ svjetlosni signal koji se postavi na vidljivo mjesto u kući ili stanu, a budilica pomoću svjetlosnih signala ili vibracija budi gluhu osobu. Također, razni indikatori zvuka služe gluhoj osobi da primi signale od jednog do tri zvuka poput plača djeteta, alarma za požar i slično. Zvukovi se razlikuju po intenzitetu i ritmu ponavljanja signala koje emitira naprava koju gluha osoba može nositi posvuda sa sobom. (Tarczay, 2006)

3.5. Znakovni jezik u bajkama

Kako bi dokazali da je znakovni jezik pravi jezik određene zajednice, zajednice gluhih, i da ima sve značajke kao i svaki drugi pravi jezik, tim Udruge gluhoslijepih osoba DODIR svoju pažnju poklonio je najmlađima. Tako gluha djeca mogu pratiti svoje čujuće vršnjake i u svijetu bajki. Naime, gluhi glumci amateri u suradnji s DODIR-om stvorili su prvu interaktivnu bajku *Kraljevna na zrnju graška*. Prikazana je, naravno, na znakovnom jeziku u dvorcu Trakošćan i snimljena na DVD. U njoj mogu uživati i čujuća djeca jer je titlovana i sinkronizirana što im, uz to, omogućuje i učenje znakovnoga jezika. Jedna od pet osnovnih, i za ovaj rad najzanimljivijih sastavnica je *Bajkovnica* koja se sastoji od *Filmopriče* gdje je priča prikazana glumom na znakovnom jeziku uz sinkronizaciju, *Znakopriče* gdje je tekst ispričan na znakovnom jeziku i *Pričopriče* gdje je tekst ispričan na hrvatskom govornom jeziku. (Tarczay, 2006) Svaki element ima simboličan naziv u koji je uključeno objašnjenje sadržaja. Ovaj oblik integracije kulture čujućih u kulturu gluhih, i obratno, ukazuje na mogućnosti koje nam se pružaju prihvaćanjem različitoga i prilagodbom dominantnoga za ono manjinsko. Jasno je da bez inkluzije nije moguće postići mnogo toga, no i najmanji oblik ikakvog oblika uključivanja vodi ka međusobnom prihvaćanju i razumijevanju.

3.6. Znakovni jezik kod osoba s Downovim sindromom

Uporaba znakovnog jezika korisna je i kod djece koja ne govore zbog raznih etioloških razloga, kao što je slučaj kod djece s Downovim sindromom. Ti razlozi mogu biti: snižene intelektualne sposobnosti, govorna apraksija (nejasan govor uzrokovan teškoćama u koordinaciji pokreta usana, jezika i nepca), afazija (smanjena mogućnost razumijevanja ili izražavanja riječi), autizam i slično. (Berglez, Pribanić, 2014) U komunikaciji s djecom sa zakašnjelim govorno-jezičnim razvojem koriste se takozvani manualni znakovi. Njih možemo smatrati nekom vrstom znakovnog jezika, a preuzeti su iz nacionalnog znakovnog jezika. Manualni znakovi, ipak, povezuju govorni jezik i simultanu komunikaciju što pobuđuje aktivnosti u regijama mozga koje su zadužene za jezik. Njima se pokazuju ključne riječi, većinom imenice, zamjenice, glagoli i pridjevi, uz istovremeno izgovaranje. Znakovanje tako

olakšava usvajanje i razumijevanje rječnika jer je ograničeno na riječi koje imaju jasnu funkciju i pojednostavljene jezične strukture.

Kod većine djece s Downovim sindromom uočljiv je zakašnjeni govorno-jezični razvoj. U tom slučaju, znakovni jezik koristi se kao sredstvo poticanja govorno-jezičnog razvoja te doprinosi razvoju socijalne interakcije i rane jezične sposobnosti, proširenju mogućnosti komunikacije i razmjeni informacija. Dijete lakše prikuplja iskustva i spoznaje, kako o sebi tako i o okruženju u kojem raste i razvija se. Privrženost između roditelja i djeteta postaje sve jača te se smanjuje količina frustracija koje su uzrok nepoželjnog ponašanja kod djeteta. Manualni znakovi lakše se realiziraju jer se oslanjaju na spretnost pokreta ruku, šaka i prstiju, govori se sporije i veći je naglasak na pojedinim riječima. Uz to, osobe s Downovim sindromom imaju dobre pragmatičke sposobnosti pa teže uporabi kompenzacijskih strategija poput mimike, gesta i pokreta, na čemu se temelje manualni znakovi i znakovni jezik. Berglez i Pribanić (2014) navode da manualni znakovi mogu fokusirati djetetovu pažnju, pokazivanjem i govorom pomažu djetetu da razumije što se govori, te da nauči i zapamti nove riječi. Isto tako, oni ga osposobljavaju za korištenje znakova za one riječi koje ne može izgovoriti, sklapanje riječi u rečenice i prenošenje poruke ako je govor nejasan. Važno je naglasiti da manualni znakovi trebaju biti korišteni samo i isključivo kao pomoć za razvoj govornog jezika, a ne kao njegova zamjena.

Kod roditelja i osoba koje su u kontaktu s djetetom s Downovim sindromom (ali isto tako i kod gluhe i nagluhe djece) često se postavlja pitanje hoće li upotreba znakova omesti ili odgoditi razvoj govora. Djeca koja nemaju oštećenja sluha znakovanje ne koriste kao alternativu govornoj komunikaciji, kao što je već ranije navedeno. U ovom slučaju znakovanje vodi prema učinkovitijoj komunikaciji s okolinom i napretku u govornom jeziku što znači da ono ne ometa govor, već ga pospješuje. Tako djeca ostvaruju pomak od samog znakovanja, preko znakovanja uz izgovaranje riječi do govora bez korištenja znakova. Važno je naglasiti da sposobnost komunikacije manualnim znakovima udvostručuje jezično-govorni iskaz, što nam govori da ne postoji određena poželjna količina znakova koje će dijete usvojiti. Na svako postavljeno pitanje ne postoji točan odgovor, osim individualizacije pristupa i prilagodbe svakome djetetu prema njegovim sposobnostima, mogućnostima i potrebama. Potrebno je istaknuti da je poticaj govornog jezika kao osnovnog načina komunikacije najznačajniji tijekom rane faze usvajanja jezika i to bez obzira na učinkovitost manualnih znakova. To je elementarna značajka dvojezičnog obrazovanja.

Na hospitacijama u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ vidjela sam način rada s djevojčicom s Downovim sindromom. Djevojčica nije uspostavljala kontakt s prisutnima već je bila koncentrirana na vlastitu igru s lutkama. Ako je bila ometena, reagirala je ponašanjem koje je opisano kao uobičajeno u takvim situacijama. No lutka, koju je djevojčica sama izabrala, u ovom je slučaju bila model i iznimno korisno sredstvo za uočavanje budućih ponašanja i nekog oblika komunikacije koje je djevojčica postigla. Audiorehabilitatorica koja radi s njom, tijekom rada cijelo vrijeme koristi znakovni jezik uz govorni jezik, no djevojčica u tom trenutku nije pokazivala zanimanje za znakovanje. U nekim situacijama joj je čak fizički pokazivala kako se napravi pokret za znak oblikovanjem šake i vođenjem njezine ruke, što je djevojčica doživjela kao ometanje u igri. No, rečeno je kako je djevojčica počela reagirati na neke znakove, kao i situacije koje nastaju u komunikaciji s njom. Jasno je vidljivo da vježbom i neprestanim ponavljanjem dolazi do određenog napretka i da ne treba odustajati ako nam rezultati nisu odmah očiti, a ako se kod djeteta javi bilo kakva naznaka znakovanja, iznimno je važna trenutna reakcija i daljnja potpora.

4. Odgoj i obrazovanje gluhih i nagluhih učenika

4.1. Stručni komunikacijski posrednik ili obrazovni prevoditelj?

Između stručnog komunikacijskog posrednika i obrazovnog prevoditelja na prvi pogled nema neke značajne razlike. Naime, obje su osobe podrška i pomoć gluhom učeniku u redovnom nastavnim procesu. No kada se malo dublje uđe u problematiku stjecanja znanja i vještina u znakovnom jeziku, uočljiva je značajna razlika. *„Komunikacijski posrednik je osoba koja ima odgovarajuće vještine, znanja i sposobnosti u korištenju hrvatskog znakovnog jezika, odnosno korištenju ostalih sustava komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba koji se temelje na hrvatskome jeziku.“* (<http://www.zakon.hr/z/815/Zakon-o-hrvatskom-znakovnom-jeziku-i-ostalim-sustavima-komunikacije-gluhih-i-gluhoslijepih-osoba-u-Republici-Hrvatskoj>) Na natječaj koji raspisuje Hrvatski zavod za zapošljavanje prijavljuju se nezaposlene osobe do

29 godina koje pohađaju tečaj osnova znakovnog jezika i osnove komunikacije s gluhim učenicima. S druge strane, obrazovni prevoditelj je stručna osoba specijalizirana za prevođenje nastavnog programa s hrvatskoga govornog na hrvatski znakovni jezik, i obrnuto. Oni završavaju tečaj u trajanju od četiri godine (osam semestara) u organizaciji Udruge gluhoslijepih osoba DODIR, dok stručni komunikacijski posrednici završavaju ubrzani tečaj u trajanju od mjesec dana. Očita je razlika u stupnju, ako ničega drugoga, onda njihovog poznavanja znakovnog jezika. Uz to, osim prevoditelja znakovnog jezika koji je fokusiran isključivo na prevođenje govornih poruka, postoji i educirani i kvalificirani prevoditelj za gluhoslijepu osobu. Njegovo prevođenje uključuje prenošenje govornih poruka i vrlo važnog vizualnog konteksta izgovorenog. Uz to pruža podršku gluhoslijepoj osobi u kretanju, te joj omogućuje da se aktivno uključi u zajednicu. Velika je razlika u razini potrebnog obrazovanja kao i u opsegu stečenog znanja i metoda prevođenja, pa je nedvojbeno i istaknutija potreba podrške za gluhoslijepu osobu od potrebne podrške gluhim osobama. Ipak, u radu će nešto kasnije biti naglasak na razlici između stručnog komunikacijskog posrednika i obrazovnog prevoditelja.

4.2. Zakonska regulativa

Da bismo dobili bolji uvid u odgoj i obrazovanje gluhe djece u Hrvatskoj, potrebno je navesti zakone o odgoju i obrazovanju gluhe i nagluhe djece. Za početak, u hrvatskim redovnim školama školuje se oko 500 gluhe djece. Od njih 500 samo se 150-ero gluhe djece školuje po redovnom programu, dok ostala pohađaju specijalizirane ustanove za odgoj i obrazovanje. Uz to, najveći broj gluhe djece u redovitom nastavnom procesu školuje se u Osječko-baranjskoj županiji, zatim u Zagrebačkoj županiji te u gradu Zagrebu. Problem je što gluhi učenici u redovnom odgojno-obrazovnom programu ne dobivaju podršku stručnog komunikacijskog posrednika ili prevoditelja znakovnoga jezika. Sveukupno, u Hrvatskoj postoji 30-ak čujućih prevoditelja znakovnog jezika koji su uglavnom djeca gluhih roditelja i prema tome izvorni govornici znakovnog jezika. Prema *Državnom pedagoškom standardu* u članku 47. stavku 5, učeniku s oštećenjima jezično-glasovne komunikacije koji pohađa srednju školu osigurava se prevoditelj znakovnog jezika. (<http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/339619.html>) Također, u *Pravilniku o*

osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju u članku 18. stavku 1 navodi se da pomoćnici u nastavi ili stručni komunikacijski posrednici provode profesionalnu potporu u školovanju. (http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html) U *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* u članku 99. ne spominju se prevoditelji znakovnoga jezika, već stručni komunikacijski posrednici. „Zbog ispunjavanja posebnih potreba učenika s teškoćama u razvoju, školska ustanova može na prijedlog osnivača, a uz suglasnost Ministarstva, u odgojno-obrazovni proces uključiti pomoćnike u nastavi ili stručno komunikacijske posrednike koji nisu samostalni nositelji odgojno-obrazovne i/ili nastavne djelatnosti.“ (<http://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>) Načine njihova uključivanja i obavljanja poslova, kao i uvjete koje moraju ispunjavati, pravilnikom propisuje ministar.

4.2.1. [Zakon o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj](#)

Godinama se radilo na prihvaćanju *Zakona o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj* koji je na snazi od 1. kolovoza 2015. godine. Njime se propisuje pravo gluhih i gluhoslijepih osoba na korištenje hrvatskog znakovnog jezika, informiranje i obrazovanje, kako na hrvatskom znakovnom jeziku tako i na ostalim odgovarajućim oblicima komunikacije. Svrha mu je, dakako, izjednačavanje mogućnosti pristupa socijalnom, ekonomskom i kulturnom okruženju, ali i omogućavanje ravnopravnog ostvarivanja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ovim zakonom propisani su sustavi komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba, o čemu je već bilo riječi ranije. Važno je naglasiti da gluhe i gluhoslijepo osobe prema ovome zakonu imaju prava služiti se sustavima komunikacije koji su prilagođeni njihovim individualnim potrebama, preko tih sustava se mogu informirati o svemu što je u njihovom području interesa te se uz pomoć tih sustava komunikacije mogu obrazovati. Uz to, gluhe i gluhoslijepo osobe imaju prava služiti se svim oblicima podrške, uključujući i komunikacijskog posrednika u svim životnim situacijama. U članku 13. objašnjeno je tko je točno komunikacijski posrednik (već spomenuto u 4.1.). također, naglašena je važnost pružanja podrške u svim situacijama u

kojima je gluhoća ili gluhosljepoća prepreka socijalnom, ekonomskom i kulturnom okruženju i omogućavanju ostvarivanja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda. Jednako važno je i da gluhe i gluhoslijepe osobe imaju pravo same izabrati sustav komunikacije za interakciju s komunikacijskim posrednikom.

4.3. Kako je sve započelo?

Počeci odgoja i obrazovanja gluhe i nagluhe djece pojavljuju se u Vojnoj krajini 1837. godine kada je Carsko kraljevsko ratno vijeće učiteljima slalo knjige za obuku gluhih. Godine 1839., u članku 8. sa zasjedanja Hrvatskog sabora navodi se potreba za osnivanjem ustanova za osobe s poteškoćama u razvoju te zavoda za slijepe. Iako se ne spominju gluhi, ovaj dokument uzima se kao dokaz da se u tom razdoblju promišljalo o problematici osoba s posebnim potrebama. Već 1843. godine na povijesnom zasjedanju Hrvatskoga sabora ponovno se razmatra isti predmet. Tada su izravno spomenute gluhe osobe i zaključeno je da je potrebno osnovati ustanove za odgoj i obrazovanje gluhih osoba. Također, 1912. godine u Zagrebu je otvorena Šegrtska škola za gluhonijeme.

Prvi učitelj koji je položio strukovni ispit za poučavanje gluhe djece bio je Franjo Klaić, dok je Adalbert Lampe otvorio prvu Privatnu školu za gluhonijeme u Zagrebu. To se dogodilo 1885. godine kada je od vlade dobio dopuštenje da otvori svoj privatni zavod koji je vodio na njemačkome jeziku. Prve godine Lampe je imao dva učenika, druge tri, a treće četiri. Zavod je podupiralo i društvo koje je osnovano 1888. godine na poziv hrvatskoga ministra Imbre pl. Josipovića. Društvo je prikupilo novčana sredstva po cijeloj Hrvatskoj i stvorilo sve preduvjete da se otvori Zemaljski zavod za gluhonijeme. Stoga je Zemaljska vlada preuzela svu imovinu društva te prvoga prosinca 1891. godine otvorila Zemaljski zavod za odgoj gluhonijeme djece u Zagrebu, u vili Socias (Vinogradska cesta, kasnije Bolnica sestara milosrdnica). Godine 1894. taj se zavod seli u zgradu u Ilici 83, tj. u staru zgradu Bolnice sestara milosrdnica. Tu su se tada nalazili i Zemaljski zavod za slijepe, Zemaljsko rodilište i kraljevsko primaljsko učilište, a u dvorištu ateljei umjetničke škole. Iste godine bio je propisan i nastavni plan i program. Od 1908. godine Zavodom je upravljao Josip Medved, jedan od najistaknutijih učitelja, koji je napisao brojne čitanke i vježbenice za obuku gluhe i nagluhe djece. Autor je i knjiga koje se odnose na gluhe i nagluhe osobe, poput *Nekoliko*

savjeta i napatka za roditelje gluhtonijemih učenika (1899.), Čitanke za gluhtonijeme (1907.), Čitanja govora s ustiju i Rukovođa za učitelje (1929.)...

Znatna pozornost u obrazovanju gluhe i nagluhe djece poklanjala se govornoj, glasovnoj ili artikulacijskoj metodi kojom se gluhi nauče govoriti, kao i danas u nekim školama. Pri tome im pomažu ogledala za obuku u artikulaciji (jedan od izložaka u Hrvatskom školskom muzeju) i druga pomagala te metodičke govorne vježbe. Govornom se metodom želi, prije svega, postići što čišći izgovor, odnosno, artikulacija. Primjer korištenja govorne metode je SUVAG¹¹, Poliklinika za rehabilitaciju slušanja i govora u Zagrebu. Njezin utemeljitelj, kao i utemeljitelj verbotonalne metode koja se ondje koristi, je Petar Guberina. O verbotonalnoj metodi i općenitom pristupu gluhim osobama u SUVAG-u, u zajednici se gluhih i između osoba koje se kreću u društvu gluhih osoba te koriste znakovni jezik, žustro raspravlja. Jedna gluha djevojka najbolje je približila kako se gluhe osobe osjećaju na terapiji u SUVAG-u: „*Slijepa osoba se ne rehabilitira da nauči gledati svojim očima; paraplegičar se ne rehabilitira da nauči govoriti; SUVAG rehabilitira osobe s oštećenim sluhom da nauče govoriti, a sluh i govor su tijesno povezani.*“ (Halec, 2011: 53) Metoda koja će se koristiti s gluhim djetetom mora ovisiti o željama roditelja, mogućnostima djeteta, i o okruženju u kojem dijete odrasta i razvija se. I opet je naglasak na tome da gluho dijete od najranije dobi treba okružiti komunikacijom na znakovnom jeziku kako bi se kasnije lakše razvila komunikacija na drugom, govornom jeziku. Kao što je već navedeno, znakovni jezik je materinski jezik gluhog djeteta i stoga treba biti temeljni oblik komunikacije. Za to su se zalagale utjecajne gluhe, ali i čujuće osobe, poput Adalberta Lampea, Vinka Beka, Isidora Kršnjavoga i mnogih drugih.

4.3.1. Adalbert Lampe

Prva gluha osoba koja je pokrenula prvi zavod za gluhe u Hrvatskoj bio je Adalbert Lampe Otac ga je 1850. godine uputio na školovanje u Beč, na Zavod za gluhtonijemu djecu koji je pohađala i Adalbertova sestra. Ondje se školovao koristeći znakovnu metodu koja svoje temelje ima u Parizu, a u Beč su je prenijeli Friedrich Stork i Josef May. Tridesetak

---

¹¹ System Universal Verbotonal d'Audition Guberina = sistem univerzalnog slušanja Guberina

godina nakon završetka njegova školovanja pojavljuju se prvi oblici sistematske obuke gluhe djece. Smatra se da je Adalbert Lampe prvi počeo podučavati gluhu djecu, ali mogu se naći zapisi da su pučki učitelji obnašali tu dužnost i nerijetko bili nagrađivani zbog toga. Već 1885. godine Adalbert Lampe se suprotstavio onovremenom razmišljanju o gluhoći kao bolesti koja otežava i ograničava percepciju i učenje. Te je godine upoznao Ivana Smolu, svojega prvoga učenika s kojim je nakon samo 7 mjeseci rada bio izričito zadovoljan. Tada je počeo promišljati o osnutku zavoda za gluhe. Naime, u to vrijeme je bilo oko 2500 gluhih, ali za njih nije postojala adekvatna odgojno-obrazovna ustanova. Iste je godine sa svojim učenikom održao prvi ispit u prisustvu Franje Klaića koji je još 1861. godine pokazivao kako podučavati gluhog učenika. Dolazak toga iznimno cijenjenog velikana dalo je poticaj visokoj vladi da dozvoli otvaranje prve privatne škole za gluhe. Nakon toga događaja, ohrabreni je Lampe svake godine uzimao nekoliko gluhih učenika da bi se 1888. godine konačno osnovalo posebno zemaljsko društvo za odgoj gluhonijeme djece. Tadašnje podučavanje vršilo se prema francuskoj metodi, odnosno po daktilološkoj nastavnoj metodi s pisanjem. U trenutku kada je osnovan Zemaljski zavod za odgoj gluhonijeme djece u Zagrebu, uvedeno je podučavanje na njemačkome jeziku, čemu se Lampe nije mogao prilagoditi jer je i sam bio gluhi i školovan prema francuskoj metodi. Tada su zaposleni drugi učitelji, a Lampe je nastavio podučavati po francuskoj metodi u vlastitom domu. Uza sve to, 1891. godine napisao je i prvi priručnik za obrazovanje gluhe djece pod nazivom *Zbirka riječi zadataka za upotrebu pri učenju gluhonijeme djece*. U svome radu bio je veoma uspješan i cijenjen.

Podučavanje Adalberta Lampea zapisano je u četiri godišnja izvješća počevši od 1888. godine. Postojala su tri razreda, a nastava se održavala dva sata dnevno 6 dana u tjednu. Ono što su učenici naučili u ta dva sata ponavljali bi sljedeći dan u jutarnjim satima s Lampeovom suprugom. Ona je, uz ponavljanje, podučavala ručni rad, a kasnije i hrvatski jezik. U prvome razredu učenici su učili gramatiku, čitanje i računanje. Nije bio određen raspored sati, već je prema potrebi učitelj određivao što će se i koliko učiti. U drugom razredu učenici dobivaju krasopis i geometriju, a u trećem se spominje pismena obrada u hrvatskome jeziku, naprednija matematika i slično. Na tim temeljima nastavljeno je podučavanje gluhe djece u Zemaljskom zavodu za odgoj gluhonijeme djece u Zagrebu, što je u to vrijeme bilo iznimno važno kako bi razvili odgoj i obrazovanje koje prepoznajemo i danas. „*Adalbertu Lampeu pripada posebno mjesto u hrvatskoj surdologiji jer je prvi, nakon desetljeća neuspješnih nastojanja, postavio temelje školstvu za djecu i mladež s oštećenim sluhom u Zagrebu i Hrvatskoj.*“ (Mršić, et al., 1995: 62)

4.3.2. Vinko Bek

Iako je poznato da je Vinko Bek tiflopedagog i da se prvenstveno usmjerio na odgoj i obrazovanje slijepih učenika, dao je značajan doprinos razvoju odgoja i obrazovanja za gluhe učenike. Vinko Bek prvi je organizirao zaštitu i osposobljavanje slijepih osoba, izradio je i izdao prvu početnicu s Braillevim pismom te Braillevu abecedu za slovenski i bugarski jezik. No, iako ne izravno, u postavkama koje iznosi u svojim stručnim tekstovima možemo iščitati veliki broj paradigmatičkih ideja koje su korisne i kod podučavanja gluhih učenika. Također, svoje kolege koji su se bavili surdologijom poticao je na suradnju i u prvom defektološkom časopisu *Prijatelj slijepih i gluhonijemih* koji je izlazio od 1893 do 1897. godine. Izravno je djelovao i na osnivanje i razvitak Zemaljskog zavoda za odgoj gluhonijeme djece u Zagrebu.

4.3.3. Isidor Kršnjavi

Hrvatski slikar, povjesničar umjetnosti, pisac i političar Isidor Iso Kršnjavi uvelike je utjecao na razvoj školstva za gluhe. Pomagao je i participirao u osnivanju škola s internatom za slijepe i gluhe, što je bilo temelj razvoju defektologije u Hrvatskoj. Štoviše, 1973. godine osnovan je Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu (današnji Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet). Najveći pothvat Isidora Kršnjavoga bilo je osiguravanje odgovarajućeg prostora za sustavnu brigu o gluhima, slijepima i ostalim osobama s poteškoćama u razvoju. On je, naime, 1893. godine kupio dvokatnicu u Ilici, odnosno zgradu Bolnice sestara milosrdnica u Zagrebu, kako bi se ondje smjestio zavod za gluhe i slijepe, ali i drugi potrebni zavodi. Za promociju svoje ideje angažirao je Vinka Beka s časopisom *Slijepčev prijatelj* koji iste godine mijenja naziv u *Prijatelj slijepih i gluhonijemih*. Uz to, Isidor Kršnjavi je davao časopisu novčanu potporu kao čelnik Odjela za bogoštovlje i nastavu. Dakako, poticanjem njihova rada imao je utjecaja i na njihove sadržaje, imajući na umu trenutno stanje u Europi. To je bio poticaj Vinku Beku da izdaje većinu članaka i samim time postane prvi pravi defektolog na našim prostorima. Smatra se da je Isidor Kršnjavi otvaranjem javnih ustanova u Zagrebu želio dostići razinu europskih metropola, pa zavodi za djecu s poteškoćama u razvoju, na čijem je otvaranju inzistirao, imaju za njega izniman značaj.

4.3.4. Antun Zimmerman

Kao jedan od najzapaženijih profesora u zajednici gluhih ističe se Antun Zimmerman, gluhi profesor matematike koji je također značajan za obrazovanje gluhih i nagluhih učenika. U prvom razredu osnovne škole obolio je od meningitisa i izgubio sluh. Zatim je i sam od četvrtog razreda pohađao Zavod za gluhonijemu djecu u Zagrebu. Nastavio je školovanje u redovnim školama: gimnaziji, Školi primijenjene umjetnosti i Višoj pedagoškoj školi nakon čega stječe zvanje profesora matematike i crtanja u Zavodu za gluhe. Uz to, 1979. godine dobiva diplomu današnjeg Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, no zbog bolesti ne uspijeva završiti doktorski studij. Napisao je prvi hrvatski udžbenik matematike za prvi razred škole za gluhe, uz opsežni priručnik za nastavnike. Ipak, najznačajnije polje njegova djelovanja bilo je proučavanje znakovnoga jezika. Bio je jedan od rijetkih boraca za pravo gluhih na uporabu znakovnog jezika, za koji je i sam napisao opsežan priručnik koji se koristi i danas. On je uočio da oralna metoda ne može polučiti uspjeh kod gluhe djece i zalagao se za komunikaciju koja podržava sve sustave komunikacije. Uz to, godinama je održavao predavanja studentima socijalne pedagogije iz znakovnog jezika, seminare, kao i tečajeve za komuniciranje za gluhe. Napisao je *Uvodni seminar o komunikaciji osoba oštećena sluha*, uređivao stručno-popularni časopis *SLUH* i svoje radove posvećuje učenju kinezičkog (znakovnog) jezika. Bio je aktivan u Hrvatskom savezu gluhih i nagluhih kao i član Biroa svjetske federacije gluhih osoba.

4.4. Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“

Kao što je već ranije spomenuto, prvu školu za gluhe u Hrvatskoj otvorio je 1885. godine Adalbert Lampe. Nakon nekoliko godina rada ukida se privatna Lampeova škola i godine 1891. osniva Zemaljski zavod za gluhonijeme u Zagrebu u vili Socias na Vinogradskoj cesti. Tri godine kasnije, školske godine 1894/95, Zavod se premješta u Ilicu 83. Danas se na taj lokaciji nalazi dislocirana jedinica, Srednja strukovna škola. Uz tu lokaciju, djelatnost Centra za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ odvija se u Ulici Vladimira Nazora 47. Centar pruža usluge gluhoj djeci, čujućoj djeci s poremećajem govorno-jezične komunikacije, djeci s komunikacijskim teškoćama iz spektra autizma i pervazivnog razvojnog poremećaja i djeci

s višestrukim teškoćama sve do 21. godine života. Obrazovanje se provodi znakovnom metodom, ali i primjenom elektroakustičkih aparata. Unutarnji ustroj centra čine predškolski odjel, osnovna škola, strukovna škola i učenički dom. Predškolski i osnovnoškolski odgoj i obrazovanje odvijaju se po redovnim programima uz produženi stručni postupak. „U sklopu Centra nalazi se i Savjetovalište koje pruža usluge defektološko-psihološke dijagnostike i opservacije te savjetodavnu pomoć roditeljima, učiteljima, odgojiteljima i stručnjacima.“ (Tarczay, 2006: 90)

4.4.1. Slava Raškaj

Jedna od najznačajnijih hrvatskih slikarica na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bila je Slava Raškaj. Rođena je gluha, 2. siječnja 1877. godine u Ozlju, a Kupa koja teče u blizini toga grada bit će čest motiv njezinih akvarela. Govori se da je, iako rođena gluha, progovorila kroz svoje pejzaže i bila osoba ispred svoga vremena. Njezina gluhoća predstavlja se kao prednost jer je „...zbog tog velikog hendikepa razvila emocionalnost i tankoćutnost pa je njezino slikarstvo njezin autoportret...“ (<http://arhiva.nacional.hr/clanak/45815/sjaj-genijalne-slikarice>) No zbog svoje gluhoće povlačila se u samoću svoje sobe i vrta i stvarala najljepše pejzaže. Roditelji su je upisali u Zavod za gluhonijeme u Beču gdje je završila osnovnu i srednju školu. Iako je bila gluha, odlično je savladala njemački i francuski jezik, a u školi je dobila i prvu poduku iz crtanja. Nakon toga, s 15 godina, vraća se u Ozalj gdje mnogi primjećuju da je iznimno talentirana za slikanje i crtanje.

Njezin dar prvi je prepoznao Isidor Kršnjavi koji joj je omogućio smještaj u Zavodu za gluhonijeme u Zagrebu, kod ravnatelja Zavoda Ivana Muhe-Otoića i njegove supruge. Tu nastaju njezini prvi radovi, ponajviše slike mrtve prirode. Dvije godine polazi Kraljevsku žensku stručnu školu u Zagrebu, tečaj umjetnog obrtnog risanja i završava ga odličnim uspjehom. Slavini crteži došli su i do Bele Csikosa koji ju je zatim nekoliko godina poučavao crtanju, akvarelu i pastelnom te uljnom slikarstvu. Godine 1899. slika svoj *Autoportret* i izlaže šest akvarela na prvoj izložbi „Društva umjetnosti“ u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Nažalost, iste se godine javljaju prvi simptomi tuberkuloze pluća. Otac je 1902. godine dovodi u Kraljevski zemaljski zavod za umobolne u Stenjevcu. Umrla je mlada, u 29 godini života, 1906. godine od tuberkuloze pluća. Tijekom života bila je marginalizirana kao

umjetnica, što dokazuje i raskorak cijene njezinih djela i radova drugih slikara (primjerice Bukovca). Isto tako, slikala je manje formate koji na tržištu nisu bili toliko cijenjeni kao veliki, Bukovčevi. Nije zanemariva činjenica da je prvenstveno bila žena koja se u to vrijeme bavila umjetnošću, a zatim i gluha osoba, što se tada smatralo sramotom i hendikepom. Njezin značaj danas je naglašen ulicama u nekoliko hrvatskih gradova koje nose njezino ime, kao i osnovna škola u rodnom gradu Ozlju. Isto tako, Ustanova socijalne skrbi u Rijeci zove se Dnevni centar za rehabilitaciju „Slava Raškaj“, kao i splitski Centar za odgoj i obrazovanje i naravno, Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ koji je specijaliziran za odgoj djece i mladeži oštećena sluha.

4.4.2. Predškolski odgoj

Odjeljenja predškolskog odgoja u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ pohađaju gluha, ali i čujuća djeca s poteškoćama u razvoju. Predškolski odgoj u ovome slučaju osigurava pristup koji omogućuje rast i razvoj u skladu s potrebama svakog djeteta. U odgojnim skupinama manji je broj djece, što omogućuje individualizirani pristup odgajatelja/odgajateljica i audiorehabilitatora/audiorehabilitatorica. Odgojno-obrazovni proces odvija se timskim radom stručnjaka različitih profila. Svako dijete ima dogovoren termin audiorehabilitacije na kojem se individualno radi na njegovom govorno-jezičnom razvoju. Uz pomoć raznih materijala i predmeta te uvidom u stvarne situacije, djetetu se osigurava napredak u skladu s njegovim mogućnostima. Uz gluha djecu, kao što je navedeno, programe pohađaju i čujuća djeca za koju se organiziraju ritmičke i glazbene stimulacije koje koriste u produkciji i korekciji glasa te razvoju intonacije i ritma. Naravno, svi ti programi provode se kroz igru koja i inače obuhvaća većinu slobodnog vremena predškolskog djeteta. Aktivnosti se prilagođavaju dobi djeteta i usklađuju sa zonom sljedećeg razvoja jer, kako navodi Vigotski (1983), za dinamiku intelektualnog razvoja i postizanje uspjeha u nekome području veću važnost od aktualne razine razvoja ima upravo zona sljedećeg razvoja. Svi ti programi i aktivnosti gluho dijete pripremaju za kompetentno uključivanje u redovne osnovne škole ili centre za odgoj i obrazovanje djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama.

Isto tako, velika pozornost pridaje se kvaliteti komunikacije koja je još jedan od činitelja i pokretača mentalnog razvoja kod djece. To je posebno očito kod djece koja nemaju razvijen

govorno-jezični sustav komunikacije te se stoga komunikacija s njima odvija na znakovnom jeziku. Naime, djeca koja mogu uspostaviti komunikaciju mentalno se brže i bolje razvijaju od djece koja to ne mogu. Kod njih, s druge strane, zbog nerazumijevanja okoline dolazi do anksioznosti, smanjenog samopouzdanja i samopoštovanja, povučenosti i slično. Stoga je potrebno uspostaviti komunikaciju sa svakim djetetom i objasniti mu što se događa u situacijama koje su mu nepoznate.¹² Opći zadatak predškolskog odgoja je razvoj znakovnog jezika kod gluhe djece koja su rođena u obitelji čujućih roditelja. Ona ne usvajaju znakovni jezik spontano promatranjem roditelja, kao što je to slučaj kod čujuće djece čujućih roditelja ili gluhe djece gluhih roditelja. Stoga je potrebno razviti efikasne sustave komunikacije (u ovom slučaju znakovni jezik) koji će omogućiti najpovoljniji psihofizički razvoj. Isto tako, važno je dijete upisati u predškolsku skupinu odmah nakon otkrivanja oštećenja i postavljanja dijagnoze kako bi se odmah započelo s učenjem znakovnog jezika. Važno je da dijete znakove počne učiti još dok je mozak plastičan, odnosno u prve tri godine života, jer tada dijete ima najveći potencijal za usvajanje novoga jezika, ali i kasnije povezivanje kako s govornim, tako i sa stranim jezicima. Što ranije i bolje dijete usvoji prvi jezik (kod gluhe djece je to znakovni jezik), to će manje poteškoća imati sa usvajanjem drugog jezika (govorni jezik). Osim ranog usvajanja jezika, korisno je i uključivanje roditelja u odgojno-obrazovni proces predškolske ustanove radi savjetovanja za rad s vlastitim djetetom. Za što kvalitetniji socio-emocionalni razvoj djeteta nužna je komunikacija s roditeljima koju omogućuje upravo suradnja sa odgojno-obrazovnom ustanovom koju dijete pohađa i osobama koje su dio tog odgojno-obrazovnog procesa. To isto tako vrijedi i za osnovnoškolsko obrazovanje.

---

¹² U Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ predškolsku skupinu pohađa gluhi dječak. Prije nekoliko mjeseci operativnim zahvatom mu je ugrađen kohlearni implantat. Dječak za vrijeme hospitalizacije nije znakovao, već je samo promatrao i tek na poticaj uspostavljao komunikaciju. Rečeno je da je imao još nekoliko operativnih zahvata te da vjerojatno i zbog toga odbija suradnju. Naime, nije mu bilo objašnjeno što će se s njime događati kao ni da će zbog toga izbjivati iz vrtića duže vrijeme. Stoga je za vrijeme audiorehabilitacije neko kratko vrijeme u početku odbijao pogledati u oči, okretao je glavu i gledao prema dolje. Funkcioniranje u odgojnoj skupini mi nije poznato.

(hospitalizacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, 30. svibnja 2016. i 6. lipnja 2016.)

4.4.3. Osnovna škola

Osnovnoškolski odgoj, obrazovanje i rehabilitacija u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ namijenjeni su gluhoj djeci, ali i čujućoj djeci s različitim poteškoćama u razvoju. Upravo zato, razredi su iznimno heterogena grupa, što predstavlja dodatnu poteškoću u planiranju i izvođenju odgojno-obrazovnog procesa.¹³ Broj učenika uglavnom se kreće između pet i deset učenika, ovisno o poteškoći kod učenika i heterogenosti razreda. Što se tiče nastavnih predmeta, nastavnim planom i programom obuhvaćeni su svi predmeti predviđeni za redovne osnovne škole.¹⁴ Uz to, dodani su i sadržaji koji su nužni za kvalitetan razvoj djece koja pohađaju Centar, poput ritmičkih i glazbenih stimulacija i auditivnih treninga koji su uključeni već u predškolskim odgojno-obrazovnim skupinama. U prvome razredu, učenici su uključeni u stručno promatranje koje omogućuje točnu procjenu za uključivanje u odgovarajući odgojno-obrazovni program. Tijekom osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja, gluhe učenike u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ priprema se na prijelaz u redovnu osnovnu školu ako za to postoji mogućnost. Za to je potrebno motriti djetetov kognitivni, ali i afektivni napredak. Posebna pažnja posvećuje se razvoju govora kojeg ponekad nije moguće postići čak ni uz veliku pomoć stručnjaka. Iz toga je razloga važno

---

¹³ U drugom razredu nalazi se samo jedan gluhi dječak, a ostalih šest učenika, koji su bili prisutni na dan hospitacije, imaju neku drugu posebnu potrebu. Učiteljica je gluha, koristi govorni jezik, a u komunikaciji s čujućim učenicima (i drugim čujućim osobama) očitava s usana. Svi učenici na to su navikli i komunikacija teče neometano. Taj dan učiteljica je zaključivala ocjene te su učenici ponavljali gradivo iz radnih bilježnica. Rješavali su radne bilježnice iz prirode, nastavne jedinice koje nisu ranije riješili. Učiteljica je individualno radila sa svakim učenikom tako što je došla do svakoga učenika, objasnila mu što treba raditi i prema iskustvu u radu s određenim učenikom, ako je bilo potrebno, pratila je njegov rad. Učiteljica u radu ima pomoćnika u nastavi koji je također gluhi i koji prati rad učenika. Isto tako, pomaže joj s učenikom koji ima određene poremećaje u ponašanju. Nastavni predmeti taj dan nisu bili određeni rasporedom sati, već su bili prilagođeni potrebama učenika. Neki učenici radili su po prilagođenom programu, a neki su radili po individualiziranom programu. Isto tako, učenici su vježbali grafomotoriku pomoću ručno izrađenih materijala, a uz to sami su mogli birati aktivnosti kojima će se baviti dok ostali ne završe sa zadacima. Nakon toga, učenici su u susjedni razred išli gledati film.

(hospitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, 3. lipnja 2016.)

¹⁴ Treći razred je iz prirode i društva išao na terensku nastavu na Medvedgrad. Na Sljeme se išlo školskim kombijem, a dalje se pješačilo. Učenici su na Medvedgradu bili prethodne školske godine te im je put uglavnom bio poznat. Nakon toga otišli su do Kraljičinog zdenca gdje su prošetali po šumskim stazama. Učiteljica ih je uputila na to da kad dođu doma moraju roditeljima reći da ih pregledaju kako bi bili sigurni da nemaju krpelja. Učenici su se sjetili da su prethodne godine na izvoru uzimali vodu, te su željeli to napraviti i ove godine, ali im je učiteljica rekla da bolje ne uzimaju jer je voda onečišćena.

(hospitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, terenska nastava na Medvedgrad i Kraljičin zdenac, 31. svibnja 2016.)

staviti naglasak na sve oblike komunikacije i koristiti onaj oblik koji učeniku prema njegovim psihofizičkim mogućnostima najviše odgovara.

4.4.4. Strukovna škola

Kada govorimo o srednjem strukovnom obrazovanju i rehabilitaciji u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, potrebno je navesti zanimanja za koja se učenici obrazuju. Neka od njih su krojač, kuhar, slastičar, autolimar, bravar te pomoćna zanimanja koja uključuju pomoćnog kuhara/slastičara, pomoćnog bravara i pomoćnog autolimara. Programi su prilagođeni vrsti i stupnju oštećenja učenika. Učenici koji se upisuju u srednju strukovnu školu su, između ostalih, i gluhi učenici koji ne idu u redovne srednje škole, već nastavljaju školovanje u Centru. Osposobljavanje traje između dvije i četiri godine, a provode se teorijska, praktična i za gluhe učenike izborna nastava za koju izborne predmete mogu birati iz općeobrazovnog i stručnog područja. Program treninga i stimulacija nadovezuju se na predškolski i osnovnoškolski odgoj i obrazovanje. Škola učenicima omogućuje razvoj individualnih sklonosti, profesionalno informiranje, a samim time brine i o stalnom unaprjeđivanju odgojno-obrazovnog rada. U srednjoj školi omogućen je domski smještaj gluhim učenicima koji nemaju prebivalište u Zagrebu ili im je potreban iz nekih drugih razloga. U tome slučaju gluho dijete odvojeno je od vlastite obitelji, što može imati negativne posljedice na učenikov psihofizički razvoj. Štoviše, to može izazvati frustriranost gluhog učenika i emocionalne ožiljke.

4.5. Zanimanja gluhih i nagluhih osoba

Kao što je navedeno, u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ učenici se osposobljavaju za razna zanimanja. No taj popis sastoji se od samo osam zanimanja koja uglavnom ne zahtijevaju od gluhe osobe inovativnost, kreativnost ili samostalno promišljanje, već brzinu, spretnost i preciznost. Prema tome, gluhi učenici koji upisuju redovne osnovne

škole, prilikom odabira srednje škole imaju veći izbor zanimanja.¹⁵ Gluhoća određuje odabir zanimanja gluhe osobe, bez obzira na njihove želje ili konkretne mogućnosti, a često je prepreka koja onemogućava zapošljavanje. No i gluhe osobe ruše granice prilikom odabira zanimanja, kao npr. Britanka Evelyn Glennie, gluha udaraljkašica koja godišnje održi preko stotinu koncerata. Uz Evelyn, i u Hrvatskoj postoje osobe koje su pohađale i, što je najvažnije od svega, završile srednje škole poput gimnazija, ali i fakultete. Primjer gluhoslijepe osobe koja je završila doktorski studij na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u Zagrebu je Sanja Tarczay. Uz zagrebački fakultet, doškolovala se u Švedskoj, a danas je predsjednica Hrvatske udruge gluhoslijepih osoba DODIR te uz to idejna začetnica i voditeljica projekata u Udruzi DODIR. Budući da je gluhoslijepa, izvorna je govornica hrvatskog znakovnog jezika. Ona je dokaz da su gluhe (ili čak gluhoslijepe) osobe sposobne školovati se i nakon toga obavljati brojna zanimanja ako za to imaju interesa, ali i potrebnu podršku roditelja, nastavnika i društva općenito.

Slastičarstvo je jedno od tradicionalnih zanimanja za koja se osposobljavaju gluhe žene. No zašto baš slastičarstvo? Budući da su gluhe osobe zbog korištenja znakovnoga jezika i zbog izostanka osjeta sluha vizualni tipovi, vrlo su kreativne i sklone umjetnosti. Zato često izabiru zanimanje slastičarki gdje mogu izraziti svoju kreativnost i pritom u kolače ugrađuju dio svoje kulture i smisao za boje i oblike. Činjenica je da za svaku proslavu gluhe slastičarke peku posebne torte s motivima ruku koje su najvažniji element kulture gluhih zbog znakovnog jezika. Usto, to im je i izvor prihoda pa nerijetko peku razne torte za svečanosti i priredbe upravo po narudžbama. (Tarczay, 2006)

Kao pozitivni primjeri zapošljavanja gluhih mogu se navesti posebna zanimanja koja mogu obavljati samo gluhe osobe. To su primjerice pjesnici na znakovnom jeziku od kojih je najpoznatija Dorothy Miles. Diplomirala je englesku književnost na Sveučilištu Gallaudet gdje se zadržala još neko vrijeme. Bila je pjesnikinja, dramatičarka, a uz to poznata je po stvaranju, ali i izvođenju svoje poezije. Održavala je predavanja o znakovnom jeziku, poticala korištenje znakovnog jezika i djelovala u Britanskom savezu gluhih osoba. Njoj u čast u Engleskoj je osnovan „Kulni centar Dorothy Miles“.

(<http://www.rit.edu/ntid/deaftheatre/abwnpa/dt3sandbox2/main/WhosWho/DorothyMiles/About/Biography.htm>)

---

¹⁵ No i u tome slučaju postoje izuzetci. Gluhe osobe često i uz završeno fakultetsko obrazovanje ne zadovoljavaju zahtjevima iz natječaja određenih poslodavaca jer su gluhe.

4.6. Dvojezičnost gluhih i nagluhih učenika

Znakovni jezik sve se više priznaje kao prirodni jezik gluhih osoba zbog njegovih jezičnih sastavnica i mogućnosti komunikacije. Djeca već samim rođenjem stječu predispozicije za usvajanje prirodnog jezika, što je kod gluhe djece znakovni jezik. Dakle, oni od samoga rođenja trebaju biti okružena osobama koje u svakodnevnoj komunikaciji koriste znakovni jezik kako bi učenjem po modelu usvojili svoj prirodni jezik. Isto kao i kod govornog jezika, i znakovni jezik obrađuje se u lijevoj polutci mozga. To omogućuje komunikacijski, jezični, kognitivni i akademski razvoj gluhog djeteta koje sa svojim okruženjem komunicira na znakovnom jeziku. Upravo to poticaj je za usvajanje znakovnog jezika kod gluhe djece kao i činjenica da dobro poznavanje prvoga jezika vodi k boljem usvajanju drugog jezika, odnosno do dvojezičnosti. Ona gluhoj osobi omogućuje stjecanje iskustava kako u kulturi gluhih, tako i u kulturi čujućih kojom su svakodnevno okruženi. Kao i kod ostalih manjinskih skupina, i gluhim je važno poznavati jezik većinske skupine kako bi se ostvarilo veće razumijevanje i tolerancija. Dvojezičnost, također, omogućuje lakši protok i veću dostupnost informacija koje su gluhim osobama nužne za razvoj, ali i kako bi čujuće osobe gluhim osobama omogućile sredstva potpore i pomoć. Veća količina informacija dovodi i do većeg kognitivnog razvoja, što omogućuje veće akademsko postignuće. „*Uvjeti da gluha djeca uspješno nauče drugi jezik su jak J1, potpuna pristupačnost J2, jasna odvojenost dvaju jezika, intenzivna izloženost J2, odnosno mnogo prilika za svrhovitu upotrebu J2 u realnim komunikacijskim kontekstima.*“ (Bradarić-Jončić, Kolarić, 2012: 107) Važno je naglasiti da znakovni jezik i govorni jezik nisu isto pa je govorni jezik potrebno učiti kao strani jezik i to čitanjem i pisanjem. U odgojno-obrazovnom procesu komunikacijom na prirodnom znakovnom jeziku djeca usvajaju drugi, govorni jezik i zadane nastavne sadržaje. S druge strane, često se smatra da izlaganje gluhog djeteta znakovnom jeziku negativno utječe na njegov razvoj govora, što nije točno. Gluha djeca gluhih roditelja koja nisu pohađala predškolske programe i gluha djeca čujućih roditelja koja su pohađala neki oblik jezičnih vježbi ne razlikuju se u jezičnim vještinama. Istraživanja koja su provedena ukazuju na to da u jezičnim sposobnostima nema nikakve razlike, dok su gluha djeca gluhih roditelja bila naprednija u čitanju i postignućima općenito. (Wilbur, 2001) Za dvojezično izražavanje najvažnije je prihvaćati korištenje oba jezika. Ako djetetu više odgovara služenje znakovnim jezikom to treba tako i prihvatiti. Dapače, prihvaćanje će potaknuti dijete na neprestano korištenje znakovnog jezika, što će omogućiti i bolji razvoj komunikacije na znakovnom jeziku. Također, razvojem znakovnog

jezika i stjecanjem samopouzdanja i samopoštovanja, gluho će dijete u komunikaciji polako početi koristiti i drugi jezik. Razvoj oba jezika bit će postignut kao krajnji cilj jedino ako dijete bude potaknuto na korištenje oba jezika. Kako bi dobili pravi uvid u znakovni jezik i sve njegove sastavnice, gluhom djetetu je važno omogućiti kvalitetan model za identifikaciju. Glavnu ulogu u takvim situacijama imaju značajne gluhe odrasle osobe koje su članovi zajednice gluhih, poznaju kulturu gluhih i znakovni jezik. One će učenike potaknuti da se što više uključuju i sudjeluju u aktivnostima na drugome jeziku, što će omogućiti njegov razvoj. (Bradarić-Jončić, Kolarić, 2012)

Nadalje, u Hrvatskoj postoje primjeri gdje gluha djeca kao manjina pripadaju još jednoj manjini, onoj nacionalnoj. U Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ školuju se gluhi učenici romske manjine. Tu, dakle, ne govorimo o dvojezičnosti već o problemu višejezičnosti s kojim se ta djeca susreću. Učenici u školi komuniciraju znakovnim jezikom, no moramo shvatiti da su ti učenici primorani posjedovati znanje barem četiri jezika ako bismo željeli da postignu zahtjeve koje društvo pred njih postavlja. Prirodni jezik gluhe romske djece je romski znakovni jezik, što je problematično jer u Hrvatskoj vjerojatno jako mali broj ljudi uopće poznaje znakovni jezik Roma. Stoga gluha romska djeca nemaju model odrasle gluhe osobe o kojoj je ranije bilo riječi, pa je jasno da je razvoj drugog jezika ugrožen nepoznavanjem prvoga jezika. Nakon toga, potrebno je da znaju hrvatski znakovni jezik koji je prirodni jezik gluhih osoba u Hrvatskoj, te se u zajednici gluhih njime koriste. To je već lakše ostvariti, no opet nailazimo na prepreku koja se može nazvati „romska naselja“. Većina Roma u Hrvatskoj živi u naseljima koja su izolirana od gradova i njima je često nemoguće pristupiti. Naravno, postoje iznimke, npr. u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“.¹⁶ Nadalje, u školi moraju usvojiti hrvatski jezik, što je često problem i čujućoj romskoj djeci. U posljednjih nekoliko godina od prvog razreda osnovne škole uveden je engleski jezik, pa romska djeca polaskom u školu moraju usvojiti dva strana jezika. Ako nisu od ranog djetinjstva započeli s učenjem znakovnog jezika, mala je mogućnost da će u prvom razredu usvojiti dva strana jezika. Zbog neprilagođenosti odgojno-obrazovnog sustava nerijetko se javljaju ponavljanja razreda i zaostajanja koja se ne pripisuju manjku kvalitete dobivenoga,

---

¹⁶ U Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ vidimo pozitivne primjere romske djece koja komuniciraju na hrvatskom znakovnom jeziku, a neki od njih postižu i odlične rezultate. Jedan od pozitivnih primjera je učenik koji je pokazivao pjesmu Galeb Vladimira Nazora na Tuškancu. Učenik pokazuje zanimanje za hrvatski jezik, a vrlo je zainteresiran i za ulogu koju je dobio. S audiorehabilitatoricom je marljivo vježbao i izdvajao slobodno vrijeme kako bi što bolje izveo pjesmu.

(hospitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, 30. svibnja 2016. do 7. lipnja 2016.)

već kvaliteti onoga što učenici postižu. A kvaliteta danoga, realno, ne može biti velika zbog tolikih nedostataka i rupa u programu.

4.7. Pismenost gluhih i nagluhih učenika

„Pismenost je za gluhe i nagluhe pravi ključ uspješna života u svijetu ljudi koji čuju.“ (Halec, 2011: 4) Činjenica je da čak oko 85% gluhih učenika koji završavaju školovanje čitaju poput čujućih učenika u 3. i 4. razredu osnovne škole. S druge strane, pismenost je iznimno važna da bi učenici mogli pristupiti višem školovanju i dobiti mogućnost zapošljavanja. Iako se smatra da je gluhoća zapreka u stjecanju određene razine pismenosti, dokazano je da govor i sluh nisu nužni za postizanje pismenosti te da gluha i nagluha djeca mogu postati jednako dobro pismena kao i čujuća djeca. Posebna potreba gluhih učenika, odnosno njihov nedostatak, nije njihova gluhoća, već nepismenost. Ona se javlja zbog odgađanja učenja pismenosti jer utjecajni odrasli nisu svjesni da se pismenost stječe već od prvog mjeseca djetetova rođenja. Kao što je očito, na razvoj pismenosti utječe razvoj jezika. Pismenost gluhe i nagluhe djece nadovezuje se, dakle, na dvojezičnost gluhe i nagluhe djece, o čemu je već bilo riječi.

4.7.1. Uloga roditelja

Kako bismo shvatili ulogu čujućih roditelja u razvoju gluhog djeteta važno je istaknuti da „*Gluho dijete ima utjecaj na cijelu obitelj.*“ (Mahshie, 2007: 68) Roditelji obično za gluhoću djeteta saznaju tek nakon njegova rođenja. To u njima izaziva zbunjenost, zabrinutost, tjeskobu i slične negativne osjećaje jer se ranije nisu susretali s gluhoćom, ne znaju znakovni jezik, a uz to, njihovo je dijete to koje je gluho. Stoga roditelji na vrijeme moraju biti obaviješteni o djetetovoj gluhoći, upućeni u nužnost rane intervencije i poticaja razvoja njihovog gluhog ili nagluhog djeteta. Uz to, trebaju im se dati kvalitetne informacije o gluhoći, kulturi i jeziku gluhih, zajednici gluhih, kao i mogućih izbora za odgoj i obrazovanje

njihove djece. Jasno je da djeca bolje uče kroz igru, pa tako roditelji kroz igru trebaju poticati govorne vještine kod djece. Uz to, slovima bi ih trebalo podučiti ranije nego čujuću djecu, i to pomoću kartica za igru, magneta, kocaka i slično. Također, čitanje je jedan od najboljih načina usvajanja pisanog jezika pri čemu roditelji trebaju djeci ponuditi što više sadržaja, ali i primjerom pokazati pozitivan utjecaj navike čitanja. Kao dodatna pomoć mogu poslužiti kartice na koje će zajedno ispisivati imena predmeta, i nakon toga te kartice zalijepiti na te predmete. Gluha djeca su prije svega vizualni tipovi pa je nužno povezivati konkretna iskustva i situacije s pisanjem. Također, u različitim situacijama potrebno je puno ponavljanja svega što je ranije primijećeno.¹⁷ Roditeljima je važno ponuditi niz informacija o dvojezičnom obrazovanju njihova gluhog djeteta i to što ranije kako bi i oni sami usvojili znakovni jezik te tako mogli komunicirati s vlastitim djetetom. Kako bi roditelji bili spremni za kvalitetan odgoj vlastite gluhe djece, okolina i društvo su ti koji trebaju postaviti temelje koji osiguravaju potporu, povjerenje i pomoć čujućim ili gluhim roditeljima. No najvažnije od svega što roditelji mogu naučiti gluho i/ili nagluho dijete je samopouzdanju i samopoštovanju. Roditeljski osjećaj ponosa na postignuća gluhe i nagluhe djece kao i podrška koja im je neprestano upućivana znatno utječu na njihov pozitivan socio-emocionalan razvoj.

---

¹⁷ Na primjeru već spomenute terenske nastave trećeg razreda na Medvedgrad. Tijekom pješačenja učiteljica je učenicima pokazivala šumsku jagodu i zajedno su ponavljali dijelove biljke (korijen, stabljika, list, cvijet i plod). Učiteljica je rekla da im je potrebno neprestano ponavljati i da tek neki to zapamte, dok drugi neke činjenice nikada ne usvoje. Nešto kasnije učiteljica je opet učenike pitala koji su dijelovi biljke i tada je bilo očito da neki od njih i dalje nisu sigurni kojih je to pet dijelova. No upravo je jedan učenik zablistao. U školu je krenuo kasnije od ostalih učenika (tek sa deset godina) i nije najbolje usvojio znakovni jezik. Na toj terenskoj nastavi učiteljica je znakovala jednoručnom abecedom kako bi učenici usput i to vježbali. Rekla je da taj učenik nije učio jednoručnu abecedu i da znakuje samo dvoručnu. Za to vrijeme, dok je učiteljica učenicima znakovala jednoručnom, audiorehabilitatorica je njemu paralelno znakovala dvoručnom abecedom. Kasnije, tijekom odmora, učenik je odjednom dozvao učiteljicu i pokazao na šumsku jagodu koja je rasla ispod kamena. Učenik je pohvaljen na tome što je to zapazio. Iako su to osnove, ovaj trenutak bio je iznimno značajan, kako za to što je pokazao da je nešto usvojio, tako i za njegovo samopouzdanje i samopoštovanje. Nakon toga smo razgovarale o tome kako su te osnove temelj za kasniju nadogradnju znanja, a oni ni nakon toliko ponavljanja ne mogu zapamtiti te osnove. Upravo je tu problem kod uključivanja gluhe djece u redovne razrede gdje gluhi učenici ne mogu pratiti tempo ostalih (čujućih) učenika. Njima je potreban individualni pristup u kojem će biti mnogo ponavljanja na svakodnevnoj bazi.

(hospitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, terenska nastava na Medvedgrad i Kraljičin zdenac, 31. svibnja 2016.)

4.8. Gluhi i nagluhi učenici u redovnom školskom sustavu

Postupak pripreme za dolazak gluhog učenika u redovni razredni odjel ovisi o tome ima li učenik stručnog komunikacijskog posrednika ili obrazovnog prevoditelja. U slučaju da je s učenikom njegov komunikacijski posrednik ili prevoditelj, potrebno je djelatnike škole upoznati s načinima rada u učionici. To u principu obavljaju stručni suradnici kao što su pedagozi, zatim razrednik toga razrednog odjela u koji gluhi učenik dolazi i komunikacijski posrednik odnosno prevoditelj. Razrednik također mora uspostaviti dobru komunikaciju s roditeljima koji će ga tijekom rada s gluhim učenikom obavještavati o potrebnim posebnim metodama rada, promjenama i napretku koji se ostvaruju. Što se tiče same nastave, nastavnik se treba pridržavati preporuka za rad s učenicima s oštećenjem sluha, o čemu će riječi biti nešto kasnije. Nakon svakoga sata razrednik bi s nastavnikom i komunikacijskim posrednikom, odnosno prevoditeljem, trebao napraviti kratku analizu sata i plan za poboljšanje nastavnog procesa ako je potrebno. Prilikom integracije gluhog učenika, posebnu pažnju potrebno je posvetiti socijalizaciji učenika. Upravo je zato korisno uvođenje znakovnoga jezika kao još jednog oblika komunikacije u odgojno-obrazovnim ustanovama. U odgoju i obrazovanju gluhih učenika u redovnim razrednim odjelima uočavaju se pozitivne i negativne strane integracije. Pozitivne strane su: *„razvijanje svijesti kod učenika o različitosti, razvijanje solidarnosti kod učenika, usvajanje novih znanja (znakovni jezik), uvođenje alternativnih načina praćenja i ocjenjivanja, novo iskustvo za nastavnike, itd.“* (Jurlić, 2013: 77) S druge, negativne strane, najčešći je problem komunikacija u prvih nekoliko mjeseci integracije gluhog ili nagluhog djeteta.

Buduće nastavnike vrlo je važno upoznati s činjenicom da se gluhe osobe razlikuju od čujućih ne samo po sluhu (odnosno, izostanku sluha), već i po kulturi. Zato je iznimno važno da se gluho dijete kreće u okruženju u kojemu postoji još neko gluho dijete ili gluha osoba kako bi uvidjelo da postoje i druge gluhe osobe, ali i kako bi naučilo kulturu i ponašanja uobičajena za gluhu populaciju u zajednici gluhih.

Za gluhe i nagluhe učenike koji nastavu ne mogu pratiti na govornom jeziku i slušanjem, postoje službe podrške koje moraju biti prilagođene potrebama učenika i mogu uključiti: obrazovne prevoditelje, tehničku potporu, tehnologiju koja govor pretvara u tekst, hvatanje bilješki, pomoć u učenju i ostale vrste podrške. Za početak, tu su mobilni timovi, odnosno timovi specijaliziranih stručnjaka u pojedinom području. Oni pružaju podršku nastavnicima i učenicima, sudionike odgojno-obrazovnog procesa informiraju o potrebama

svakog pojedinog učenika, savjetuju i potiču nastavnike na neprestano usavršavanje te im pružaju pomoć u izradi programa. Uz to, gluhi učenici trebaju imati prilagođene udžbenike koji im olakšavaju usvajanje činjenica i informacija koje su im potrebne. Nastavni materijali, odnosno udžbenici moraju sadržavati što više slika i ilustracija, s povećanim brojem crteža i simbola, odnosno trebaju biti vizualizirani.¹⁸ Kao što je jasno, put njihova percipiranja i spoznavanja je preko osjeta vida te im stoga to mora biti omogućeno.

Za oblike podrške kao što je npr. hvatanje bilješki, zaduženi su asistenti u nastavi koji bi trebali biti stručnjaci specijalizirani za rad s gluhom i nagluhom djecom. Oni pripremaju učenika za nastavu (na što ću se osvrnuti u nastavku), kao i materijale za sadržaje koji se obrađuju na satu, učenicima pružaju podršku u učionici i u isto vrijeme opažaju učenika i procjenjuju njegov napredak, bilježe što nastavnik govori, provjeravaju slušna pomagala i FM sustave, potiču razvoj učenikovih socijalnih vještina, samopoštovanja i slično.

Obrazovni prevoditelji imaju iznimno važnu ulogu kada govorimo o kvalitetnom obrazovanju gluhih učenika integriranih u redovne škole. Oni prevode svaku situaciju koja se javlja tijekom nastavnog procesa, bez obzira događa li se to nešto na odmoru, tijekom sata ili čak između nastavnika i osobe koja je u prolazu. Gluhoj osobi (u ovom slučaju gluhom učeniku) detaljno se opisuje sve što se oko njega događa. Preneseno na nastavni proces, obrazovni prevoditelj nastoji olakšati komunikaciju između gluhog učenika i pojedinaca u školskom okruženju. Naglasak se stavlja na olakšavanje komunikacije, a ne sudjelovanje u nastavi, pa prema tome, učenik mora pitati predavača ako mu nešto nije jasno, a ne prevoditelja, dok se nastavnik mora obraćati učeniku, nikako prevoditelju. U radu s obrazovnim prevoditeljima nastavnik se mora pripremiti na suradnju koja će omogućiti pripremu za prevođenje predavanja i to na način da nastavnik unaprijed svoje bilješke ili barem ključne riječi i pojmove daje prevoditelju. U Hrvatskoj tek nekolicina gluhe djece ima obrazovne prevoditelje, ali uočava se sve veći porast broja obrazovnih prevoditelja.

Da bi integracija gluhih i nagluhih učenika bez podrške asistenta i obrazovnog prevoditelja bila što uspješnija, važno je obratiti pozornost na nekoliko važnih elemenata. Najvažnije od svega je da se gluho ili nagluho dijete u odgojno-obrazovni sustav uključi što

---

¹⁸ Učenici 2. razreda u kojemu sam prisustvovala na hospitacijama u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, rade prema Individualiziranim odgojno-obrazovnim programima. Radne bilježnice su uglavnom sastavljene od raznih slikovnih prikaza uz koje je velikim tiskanim slovima napisan zadatak. (primjer radne bilježnice iz prirode)

(hospitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, 3. lipnja 2016.)

ranije, već u predškolskoj dobi, jer se tada različitosti najbolje prihvaćaju. Mlađa čujuća djeca prije će prihvatiti gluho dijete, u usporedbi s djecom adolescentske dobi. Ako se integracija ne ostvari na vrijeme, kod gluhog se djeteta javljaju problemi identiteta. Dijete se tada ne može poistovjetiti sa zajednicom čujućih jer ih ne čuje i ne razumije, ali ni sa zajednicom gluhih jer nema model gluhe osobe ili drugog gluhog djeteta u skupini. Nadalje, važno je da dijete uz izostanak sluha nema intelektualne deficite jer se u tom slučaju mora boriti s više deficita, što dodatno doprinosi slabijem uspjehu u školovanju po redovnom programu i nerijetko nerealnim očekivanjima roditelja, ali i nastavnika. Također je poželjno da dijete nema dodatna oštećenja poput ADHD-a, oštećenja vida, motoričkih oštećenja i teškoća učenja.

Zbog svoje neupućenosti, čujuće osobe misle da gluha osoba sve razumije ako nosi slušno pomagalo. Naime, gluhe osobe uglavnom ne koriste slušno pomagalo jer im najčešće ne koristi, teže nagluhim osobama služi samo za orijentaciju, a nagluhim osobama pomaže u razumijevanju govora. Na to je važno obratiti pažnju u odgojno-obrazovnom procesu jer učitelji često zaboravljaju da u učionici imaju učenika sa slušnim pomagalom pa tijekom predavanja i izlaganja okreću leđa učeniku oštećena sluha koji si u razumijevanju govornog jezika pomaže očitavanjem s učiteljevih usana. Jasno je da očitavanje nije idealna metoda koju učenici s kohlearnim implantatom često moraju koristiti u nastavi. Ono iziskuje veliki napor, nepotpuno je te zahtijeva visok stupanj koncentracije. Uz to, u učionici često nisu zadovoljeni glavni uvjeti kao što je osvjetljenost učionice (odnosno lica nastavnika ili sugovornika gluhe osobe), a dodatno otežavaju i govorne mane sugovornika, brkovi kao i slabo pomicanje usnama tijekom govorenja. Učitelji, kao i ostale čujuće osobe, trebaju osvijestiti da gluhi učenik koji ima ugrađen kohlearni implantat ne postaje čujuća osoba.

4.8.1. Prikaz istraživanja

Kako bi se dobio uvid u nužnost teme, u daljnjem je tekstu prikazano istraživanje o znakovnom jeziku i obrazovnim prevoditeljima u redovnim vrtićima i školama, koje je provedeno među odgojno-obrazovnim djelatnicima. (Bosnar, Bradarić-Jončić, 2008) Ovim istraživanjem autorice su željele utvrditi stavove odgojno-obrazovnih djelatnika o integraciji gluhe i nagluhe djece, znakovnom jeziku kao i obrazovnim prevoditeljima u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama. Uzorak je sačinjavao 449 odgojno-obrazovnih djelatnika iz

grada Zagreba do 25 godina radnoga staža. Odgojno-obrazovni djelatnici imaju pozitivne stavove prema integraciji gluhih i nagluhih učenika u redovne odgojno-obrazovne ustanove. Gluhe i nagluhe učenike ne smatraju manje inteligentnima kao ni kognitivno podređenima čujućim učenicima, potiču razvoj znakovnog jezika i smatraju ga korisnim za gluhu i nagluhu djecu. Suprotno tome, iz područja Specijalne pedagogije čest je nedostatak formalnog, neformalnog i informalnog stjecanja dodatnog znanja. Nastavnici uglavnom nisu svjesni što točno rad s gluhim i nagluhim učenicima uključuje i koje prilagodbe su potrebne. Ipak, oko 40% odgojno-obrazovnih djelatnika spremno je pohađati jednogodišnji specijalistički studij vezan uz obrazovanje i rehabilitaciju gluhih i nagluhih učenika. Stoga je nužno osigurati seminare, predavanja i razne aktivnosti koje bi svim odgojno-obrazovnim stručnjacima omogućili napredak. Uključivanje obrazovnih prevoditelja odgojno-obrazovni djelatnici nisu doživjeli kao nešto što bi podiglo kvalitetu odgoja i obrazovanja gluhih i nagluhih učenika u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama. Budući da je obrazovni prevoditelj podrška kako gluhom i nagluhom učeniku, tako i nastavniku u komunikaciji s gluhim i nagluhim učenikom, neobično je da se malo djelatnika odlučilo za pozitivan odgovor. No s druge strane, u Hrvatskoj su se obrazovni prevoditelji počeli uvoditi tek prije nekoliko godina. Odgojno-obrazovni djelatnici vjerojatno nisu u potpunosti dobro informirani o ulozi obrazovnog prevoditelja u nastavnom procesu. Iz rezultata dobivenih istraživanjem može se zaključiti da odgojno-obrazovni djelatnici imaju pozitivne stavove o integraciji gluhe djece i korištenju znakovnog jezika, a neodređene o uključivanju obrazovnih prevoditelja u redovne odgojno-obrazovne ustanove. (Bosnar, Bradarić-Jončić, 2008)

5. Obrazovanje budućih nastavnika za rad s gluhom i nagluhom djecom

Svaka manjina ima pravo na obrazovanje na svom materinskom jeziku, a s obzirom na to da gluhi imaju svoju kulturu, jezik i običaje i smatraju se manjinom, trebali bi imati pravo na obrazovanje na svojem materinskom jeziku – znakovnom jeziku. No u praksi to nije tako, što je očito u sve većem broju djece sa slušnim pomagalicama koju se potiče na učenje i

korištenje govornog jezika. Kad bismo ostavili po strani činjenicu da se prema osobama s kohlearnim implantatom i ostalim slušnim pomagalicama odnosimo kao prema čujućim osobama, naišli bismo na problem (ne)poznavanja znakovnog jezika među (budućim) učiteljima. Naime, studenti Učiteljskoga fakulteta u Zagrebu znakovni jezik slušaju kao izborni kolegij koji traje 2 godine (ili 4 semestra). Nastava kolegija temelji se na tečaju Saveza Dodir koji se provodi za sve koji žele naučiti znakovni jezik. Na internetskim stranicama Učiteljskog fakulteta u Zagrebu ne postoji sillab koji se koristi u kolegiju pa ukratko navodim na čemu se temelji tečaj organiziran od strane Saveza. Na samome početku naglašavaju se razlike nacionalnih znakovnih jezika u odnosu na hrvatski znakovni jezik. Uče se jednoručna i dvoručna abeceda koje imaju ulogu pomoćnog sredstva u komunikaciji i koje se najčešće koriste za sricanje osobnih imena, naziva, stručne izraze i riječi za koje ne postoje dogovoreni znakovi ili su manje poznati. (Tarczay, 2005) Isto tako, u ta 4 semestra polaznici uče o kulturnom i jezičnom identitetu gluhih osoba, uče znakove koji se koriste u svakodnevnoj komunikaciji kako gluhih, tako i čujućih osoba, vježbaju konverzacije koje olakšavaju usvajanje određenih riječi, pojmova i fraza, a uz to još upoznaju i jezične posebnosti hrvatskog znakovnog jezika.

Svi ti elementi i sadržaji koje je potrebno usvojiti, uz ostale kolegije na fakultetu i obaveze, nisu poticaj za detaljno bavljenje znakovnim jezikom. Zato se za ovaj kolegij ne odlučuje velik broj studenata, a ima i onih koji zbog prebrzog tempa i nemogućnosti praćenja slijeda odustaju nakon prve godine (ili čak prvog semestra) učenja. Isto tako, jedan od nedostataka je praktični dio koji je u ovom području prijeko potreban. Nužno je za učenje ovakvog, vizualnog jezika, posvetiti više pažnje komunikaciji s gluhih osobama, kako bi se stekao osjećaj za prostor u kojem se znakovni jezik izvodi. Susret i bliža komunikacija s gluhih osobama odvija se tek kasnije, na tečaju za intervenore i prevoditelje, no taj stupanj mogu upisati samo oni koji prođu prijamni ispit. Iako se radi o samo jednom kolegiju, i ovo je već veliki korak i pomak za znakovni jezik koji sve više ulazi na vrata vrtića i škola i tamo se smješta kao važan element školovanja gluhe i nagluhe djece.

Što se tiče ostalih kolegija, na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu na preddiplomskom studiju Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja postoji kolegij pod nazivom *Razvojna psihologija 1* gdje se spominje tema pod nazivom *Djeca s posebnim potrebama u razvoju*. Osim toga kolegija naveden je i kolegij *Inkluzivna pedagogija* u kojem se govori općenito o inkluziji djece s posebnim potrebama. Na Odsjeku za učiteljske studije spominje se samo kolegij koji se javlja i na studiju Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, odnosno kolegij

Inkluzivna pedagogija gdje se spominje tema *Poremećaji govorno-glasovno-jezične komunikacije* što možemo uzeti kao jedan mali dio ove teme.

5.1. Pristup gluhim i nagluhim učenicima

Obrazovanje učitelja za uključivanje gluhe i nagluhe djece u redovni školski sustav ima snažan potencijal u uspješnoj socijalizaciji gluhih i nagluhих osoba, kao i upoznavanje sa njihovom kulturom, jezikom i načinima komunikacije. Ali prije svega toga, važno je da učitelj u školi tijekom odgojno-obrazovnog procesa usmjeri svoju pažnju na nekoliko ključnih elemenata kako bi se svako gluho i nagluho dijete osjetilo kao važna individua koja ima svoje mjesto u školi. Naglasak je ovdje na gluhom djetetu jer ono ima više poteškoća od nagluhog djeteta. Učitelj mora biti svjestan jezičnih teškoća gluhe djece i razdvojiti vrednovanje jezičnog znanja od provjere znanja kako se hrvatski jezik ne bi javio kao prepreka razumijevanju, odnosno znanju. Nastavnik, povezano s prethodnim zahtjevom, mora paziti da pitanje postavi što jednostavnijim jezikom (ali ne i sadržajno jednostavnije, ako nije potrebno) i da postavlja zadatke višestrukog izbora. Veliku pozornost treba obratiti na to da nagluhim učenicima ne zadaje pisane diktate jer postoji mogućnost da će meškoljenje u učionici omesti i dekoncentrirati učenika te da neće dobro čuti. U svakoj učionici u kojoj se nalazi gluho dijete koje nema obrazovnog prevoditelja ili stručnog komunikacijskog posrednika, potrebno je osigurati rječnik znakovnog jezika. (Imširagić, 2012) To se preporuča kako bi se olakšala komunikacija s nastavnikom, ali i ostalim učenicima koji ne znaju znakovni jezik. Osim što pomažu gluhim i nagluhim učenicima, PowerPoint prezentacije učitelju mogu olakšati izlaganje nekog sadržaja i čujućim učenicima te samim time nastavu učiniti zanimljivijom i sadržaje lakše pamtljivima. Kao što je i ranije bilo spomenuto, nužno je pripremiti ključne pojmove koje učenik treba naučiti, pitanja, činjenice kao i stranice u knjizi na kojima se nalaze informacije koje će se koristiti na sljedećem nastavnom satu. Potrebno je posvetiti mu više vremena te s njim unaprijed proučiti gradivo kako bi došao pripremljen na sat, tijekom samostalnog rada dati mu više vremena nego ostalim učenicima i na kraju svakog važnijeg dijela provjeriti razumijevanje kako bi utvrdili da nije nešto krivo shvaćeno. Važno je zapamtiti da sva djeca trebaju ljubav, pažnju, kvalitetnu komunikaciju od najranije dobi, osjećaj pripadnosti, podršku, disciplinu, mogućnost izbora, prijatelje i obrazovanje. To sve,

naravno, vrijedi i za gluha i nagluha djecu jer su ona u prvom redu djeca i njihova prava i potrebe nužno je poštovati. (Ivasović, Andrijević Gajić, 2009)

5.2. Preporuke nastavnicima za rad s učenicima s oštećenjem sluha

5.2.1. Učenici s jednostranim gubitkom sluha

Za početak, najvažnije je da su svi učenici upoznati s poteškoćama koje učenik ima te da mu se obraćaju na uho na koje čuje. Potrebno je da učenik sjedi što bliže nastavniku kako bi ga čuo i ako je potrebno očitavao s usana, ali čujućim uhom što dalje od izvora buke kao što su prozor ili vrata kako ga vanjska buka ne bi ometala. No i uz idealne uvjete postoji mogućnost da učenik neće čuti ono što učitelj govori (klima uređaji, žamor drugih učenika, ometajući zvukovi s hodnika i slično). Učeniku će teško biti pratiti tihe razgovore i šapat pa je važno da se grupne aktivnosti prilagode njegovim potrebama i mogućnostima. Ispravan smještaj učenika u učionici iznimno je važan za njegov socijalni i obrazovni razvoj i napredak. Dijete je potrebno potaknuti da samo odabere položaj u odnosu na govornika, koji će mu olakšati praćenje i razumijevanje te omogućiti što kvalitetniju komunikaciju. Kako bi se uočio napredak učenika, važna je neprestana provjera njegovih obrazovnih postignuća i stupanj razvoja. Uz sve to, važna je provjera sluha na dobrom uhu kako bi se uočila mogućnost nabave slušnog pomagala.

5.2.2. Učenici s umjerenom nagluhosti

Nagluhost učenika često ostaje neprimijećena jer zbog bolje dostupnosti sadržaja imaju razvijeniji govor i jezik te često imaju i bolja školska znanja. Kod učenika s umjerenom nagluhosti preporuke su uglavnom slične kao i za učenike s jednostranim oštećenjem. Nužno je da učenik sjedi što bliže nastavniku, ali okrenut i prema ostalim učenicima u učionici kako bi čuo i vidio tko govori. Potrebno je udaljiti ga od prozora i vrata, odnosno izvora buke, a

govornik treba biti jasan, glasan i govoriti normalnom brzinom. Učenik s umjerenom nagluhosti često će čak i nesvjesno očitavati s usana te mu je stoga to nužno omogućiti. Govornik se treba okrenuti prema učeniku i imati dobro osvijetljeno lice kako bi učenik bolje vidio. Naime, kao što je ranije navedeno, svjetlost je važan faktor komunikacije pa na to treba obratiti posebnu pažnju. Potrebno je učeniku unaprijed dati materijale s ključnim riječima koje će se obrađivati na nastavnom satu kako bi učenik znao o čemu se govori jer je jednostavnije očitavati s usana ako je kontekst poznat. Na početku ili promjenom teme djetetu je nužno dati neki znak kako bi zadobili njegovu pažnju i kako bi ono bilo svjesno te promjene. Materijali i didaktička sredstva trebaju se temeljiti na vizualnim osjetima (to će olakšati razumijevanje ne samo učeniku s umjerenom nagluhosti, već i ostalim učenicima). Potrebna je neprestana provjera razumijevanja jer im je potrebno duže vrijeme za obradu informacija, odnosno za razmišljanje o onome što je izrečeno. To je izričito važno kod matematičkih zadataka riječima. Također, treba obratiti pozornost na zamjenu sličnih riječi (med – led), ispuštanje gramatičkih nastavaka (posebno ako se dijete koristi znakovnim jezikom), te nepravilnu uporabu glagolskih oblika. I najvažnije od svega, nastavnici trebaju imati strpljenja i suosjećanja, isto kao i roditelji koji će uz podršku kod kuće morati uz suradnju s nastavnikom i sa školom osigurati djetetu individualizirani nastavni program.

5.2.3. Učenici s teškim oštećenjem sluha

Učenik s teškim senzoričkim oštećenjem sluha ne može čuti razgovor normalne glasnoće stoga je, da bi mu jezik i govor bili dostupni, neophodno slušno pomagalo, odnosno kohlearni implantat. Gluhi učenik će najčešće trebati podršku stručnog komunikacijskog posrednika ili obrazovnog prevoditelja. S takvim trajnim oštećenjem nastavnik će se rijetko susresti u svojoj praksi, no evo preporuka i za tu vrstu oštećenja. Nužno je da nastavnik prilikom dolaska učenika s teškim oštećenjem sluha dobije informaciju o učenikovom gubitku sluha. Važan je i razgovor s roditeljima i stručnjacima o uporabi i održavanju slušnih pomagala, kao i FM sustavu koji učenik ima pravo koristiti u učionici tijekom nastavnog procesa. Samom nastavniku rad će biti olakšan ako dobije podatke o tome na kojoj se jezičnoj i intelektualnoj razini učenik trenutno nalazi. Što se tiče jezične razine, provjerava se razvoj kako hrvatskog, tako i znakovnog jezika. Nastavnik treba neprestano surađivati s roditeljima i

stručnjacima kako bi dobio savjete o uključivanju učenika s teškim oštećenjem sluha u svoj razred, kao i o tome kako mu pomoći u praćenju nastavnog sadržaja. Važno je zapamtiti da gluhi učenik nije glup i da je jednako sposoban i ima jednake potrebe kao i čujućí učenik. Najveću pažnju treba obratiti na očekivanja nastavnika, ali i roditelja. Uvijek je bolje početi s visokim nego sa niskim očekivanjima (Pigmalionov efekt).

5.2.4. Slušna pomagala (kohlearni implantat)

Slušna pomagala učenicima s oštećenim sluhom u učionici pomažu tako što pojačavaju zvučne signale, ali koliko im pomažu toliko im (često) i odmažu. Potrebno je naglasiti da slušna pomagala mogu poboljšati čujnost, ali ona ne vraćaju sluh. Učenik sa slušnim pomagalom ili kohlearnim implantatom ne prestaje biti gluh. On samo može čuti. Na početku nastave, nastavnik mora provjeriti da li je učenik uključio svoje slušno pomagalo i čuje li ga. Uz to, u ladici je uvijek potrebno imati baterije u slučaju da se one u slušnom pomagalu učenika potroše. Slušna pomagala ili kohlearni implantati pojačavaju sve zvukove iz okoline stoga je učeniku gotovo nemoguće čuti govor u bučnoj učionici ili na školskom dvorištu. Isto tako, ako učenik ne koristi FM sustav, nužno ga je držati što bliže govorniku jer je s udaljavanjem teže razlikovati govor. Dijete s kohlearnim implantatom može sudjelovati u svim aktivnostima kao i čujuća djeca, jedino je potrebno obratiti pažnju na nekoliko elemenata. Vanjski dijelovi aparata osjetljivi su na vlagu pa je potrebno malo opreza da se ne bi smočili. Važno je izbjegavati aktivnosti koje mogu dovesti do udara u glavu djeteta s kohlearnim implantatom. Budući da je kohlearni implantat elektronski uređaj koji zvuk pretvara u električne signale putem elektroda, nužno je smanjiti izloženost statičkom elektricitetu.

5.3. Primjeri dobre prakse u Hrvatskoj

Godine 2014. Hrvatski savez gluhih i nagluhih (HDGN) podijelilo je svjedodžbe nezaposlenim visokoobrazovanim stručnjacima koji su pohađali tečaj za komunikacijske posrednike u nastavi. Tečaj je proveden u okviru projekta *Poticanje zapošljavanja mladih jačanjem njihovih kompetencija za stjecanje boljeg položaja na tržištu rada*. U navedene stručnjake ubrajaju se mlade osobe do 29 godina sa sveučilišnom diplomom iz društvenih i humanističkih znanosti. Tečaj je provodilo Hrvatsko društvo tumača i prevoditelja znakovnog jezika gluhih u trajanju od mjesec dana. Polaznici, odnosno novi komunikacijski posrednici u nastavi za gluhe i nagluhe osnovnoškolce, naučili su osnove komunikacije s gluhim i nagluhim osobama te osnove znakovnog jezika. Uz to su dobili i najvažnije informacije o poslu komunikacijskog posrednika koji je u odgojno-obrazovnom procesu most između gluhe djece i čujuće okoline. (<http://www.in-portal.hr/in-portal-news/in-mreza/5134/dobra-vijest-mladi-strucnjaci-zaposleni-kao-prevoditelji-u-nastavi-za-gluhe-i-nagluhe-ucenike>)

Isto tako, Ivasović i Andrijević Gajić (2009) navode da je cijeli razred u jednoj zagrebačkoj gimnaziji učio znakovni jezik jer im je dolazila gluha učenica. Također, u Prvoj srednjoj informatičkoj školi u Zagrebu 2007. godine uveden je kao obavezni predmet. Cilj im je bio poduka čujućih učenika kako bi bili spremni primiti gluhe učenike. To je bila prva škola u Hrvatskoj koja je uvela znakovni jezik kao obavezan predmet, a provodio se u suradnji s Udrugom gluhoslijepih osoba DODIR. (<http://www.h-alter.org/vijesti/jezik-za-gluhe-obavezan-predmet-u-informatickoj-srednjoj-skoli>) Također, od 2007. godine u IX. gimnaziji u Zagrebu održava se tečaj hrvatskog znakovnog jezika gdje učenici i profesori kroz jednu školsku godinu nauče i do 1000 riječi i pojmova. U Varaždinu i Slavonskom Brodu nastavnici su 2014. godine, u sklopu projekta *Sign 2 me* pohađali tečaj znakovnog jezika. Tečaj je trajao deset mjeseci, a nastavnici su dobili najosnovnije informacije kako bi mogli komunicirati s gluhim učenicima. (<http://echo.com.hr/clanak/nastavnici-uce-hrvatski-znakovni-jezik-gluhih/>) „Kao jedan od najvažnijih ciljeva učenja HZJ je razvijanje i odgajanje pozitivnog i ravnopravnog odnosa prema gluhim i gluhoslijepim osobama, prvenstveno djeci i njihovom društvenom okruženju, osobito kroz zajedničke planirane akcije s njihovim roditeljima i udrugama.“ (http://www.gimnazija-deveta-zg.skole.hr/?news_id=335)

5.3.1. Druga strana medalje

Usporedimo li primjer zapošljavanja stručnih komunikacijskih posrednika i učenike IX. Gimnazije, možemo uočiti nelogičnost. Navedeno je da učenici u jednoj školskoj godini usvoje do 1000 riječi i pojmova znakovnog jezika. S druge strane, stručni komunikacijski posrednici koji s gluhim učenikom provedu otprilike 30 školskih sati dnevno tečaj pohađaju mjesec dana. Koliko oni pojmova i riječi mogu naučiti za tih mjesec dana ako u to vrijeme dobivaju informacije i upute o poslu komunikacijskog posrednika? Isto tako, usporedbe radi, na tečaju Udruge gluhoslijepih osoba DODIR koji traje četiri semestra polaznici prođu kroz tri knjige s riječima, pojmovima i frazama koje gluhe osobe koriste u komunikaciji. Nakon toga, ako žele, pohađaju jedan semestar za intervenora (pratitelja gluhoslijepa osobe) te još tri semestra za prevoditelja znakovnog jezika. Kolika pažnja se pridaje činjenici da je znakovni jezik temelj obrazovanja gluhe djece vidljivo je i u tome da se četiri godine tečaja hrvatskog znakovnog jezika koji prođu prevoditelji uspoređuje s jednim mjesecom tečaja koji prođu stručni komunikacijski posrednici. Moguće je povući paralelu s činjenicom da sve veći broj gluhih učenika dobiva slušna pomagala ili su im operativnim zahvatom ugrađeni kohlearni implantati. Postavlja se pitanje, treba li gluho dijete integrirati u redovne razredne odjele čak i po cijenu njegove osobnosti? Upravo oduzimanjem njegovog jezika i pokušajem utjecaja na njegovu gluhoću mijenjamo njegovu osobnost, njegovu kulturu, a samim time i pripadnost zajednici gluhih.

6. Zaključak

Iako se u posljednje vrijeme sve više pažnje pridaje gluhim i nagluhim osobama, to nije dovoljno. Na sve više televizijskih kanala uključuju se informativni programi uz prijevod na znakovni jezik, no to gluhim osobama ne olakšava mnogo. Prevoditelj koji prevodi vijesti u kratkom vremenu trajanja vijesti mora pokazati mnogo znakova, što je ponekad nemoguće i zbunjujuće. Uz to, gluhe osobe često ne mogu „pohvatati“ sve znakove, već iz konteksta pokušavaju izvući bit. Ometajući čimbenik može biti i varijabilnost znakovnog jezika, naime, nemaju sve gluhe osobe isti znak za neku riječ (ili koriste stare znakove). Već nekoliko godina moguće je uključiti titlove, što gluhim osobama omogućuje jednostavnije praćenje programa. Osvještavanje zajednice čujućih pomoću raznih tečajeva i aktivnosti može doprinijeti razvoju razumijevanja i empatije prema zajednici gluhih. „Šetnja Helen Keller“ je pravi primjer za osvještavanje javnosti, ali to je samo mali korak prema emancipaciji zajednice gluhih. Već je u odgojno-obrazovnim ustanovama potrebno uvesti neki oblik aktivnosti koji će približiti svijet gluhih. Kao što se obilježava majčin dan ili dani kruha, trebali bi se obilježavati i dani osoba s posebnim potrebama. No s obzirom na to da je područje specijalne pedagogije osjetljiv teren, potrebno je detaljno osmisliti aktivnosti i radionice koje bi se mogle provesti sa svom djecom, bez obzira na njihove mogućnosti.

Iako se potiče uključivanje prvenstveno gluhih osoba u društvo, o obrazovanju se ne govori mnogo. Gluhi učenici najčešće pohađaju Centre za odgoj i obrazovanje u koje su smješteni i ostali učenici s posebnim potrebama. Štoviše, gluhi učenici rade po programu koji često nije prilagođen njihovim vještinama i mogućnostima. Zbog nemogućnosti adekvatnog imenovanja, tim su učenicima pripisane razne dijagnoze, od ADHD-a do raznih drugih poremećaja u ponašanju ili čak sniženih intelektualnih sposobnosti. Ti nas razlozi potiču na promišljanje o posebnoj odgojno-obrazovnoj ustanovi, centru za gluhe i sve pripadnike zajednice gluhih. Takva ustanova omogućila bi jačanje zajednice gluhih, emancipaciju gluhih u društvu čujućih, a time i osiguravanje ostvarivanja prava na koje gluhe osobe imaju jednaku potrebu kao i čujuće osobe. Znakovni jezik kao prirodni jezik zajednice gluhih dobio bi svoje mjesto u javnim, zdravstvenim i odgojno-obrazovnim ustanovama. Taj centar ili škola za pripadnike zajednice gluhih javnim bi priredbama, akcijama i aktivnostima čujućim osobama približila kulturu gluhih. U zajednici čujućih potakli bi se tolerancija, prihvaćanje i pomoć gluhim osobama prilikom zapošljavanja, sudjelovanja u javnom, društvenom i kulturnom

životu. To gluhim, nagluhim i gluhoslijepim osobama osigurava pristupačnost javnim ustanovama i objektima koji su im često teško dostupni, a nerijetko i potpuno nedostupni. Očito je da bi centar ili škola za pripadnike zajednice gluhih bila koliko korisna, toliko i nužna, kako zajednici gluhih, tako i zajednici čujućih. Time bi se, prema mogućnostima, omogućila ravnopravnost svih, jednakost u različitosti. Da bi se omogućilo otvaranje slične ustanove, potrebno je poticati uključivanje što više elemenata specijalne pedagogije u sve stupnjeve obrazovanja. Od predškolskog sustava s uvođenjem znakovnog jezika (ili barem Baby sign metode znakovanja), do osnovnoškolskog gdje znakovni jezik može postojati kao zaseban (izborni) predmet. U srednjoj školi predmet se može temeljiti na sadržaju tečaja za stručne komunikacijske posrednike gdje bi učenici naučili osnove komunikacije s gluhim uz viši stupanj znakovnog jezika nego što je to u osnovnoj školi. Na fakultetskoj razini postoji prostor za osnivanje sveučilišnih programa iz hrvatskog znakovnog jezika (tečaj u DODIR-u traje 4 semestra) i prevođenja hrvatskog znakovnog jezika. „*Preduvjet za to bilo bi osnaživanje što većeg broja osoba koje su izvorni znakovatelji HZJ-a koji bi činili kritičnu masu polaznika navedenih programa te motiviranje većeg broja čujućih osoba za usavršavanje u učenju i prevođenju HZJ-a.*“ (Tarczay, Pribanić, 2014: 14) Time bi se podigla svijest o znakovnom jeziku, zajednici gluhih, ali i potrebi za prevoditeljima koje su od značajne važnosti gluhim i gluhoslijepim osobama.

7. Literatura

- Berglez, M. i Pribanić, LJ. (2014) Kako ruke mogu pomoći jeziku i govoru – manualni znakovi i dijete s Downovim sindromom. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50 (1), str. 107 – 119.
- Bosnar, B. i Bradarić-Jončić, S. (2008) Stavovi prema integraciji gluhe djece, znakovnom jeziku i uključivanju tumača za znakovni jezik u redovne vrtiće i škole. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44 (2), str. 11 – 30.
- Bradarić-Jončić, S. i Kolarić, B. (2012) Dvojezično obrazovanje gluhe djece. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48 (1), str. 104 – 116.
- Halec, A. (2011) Obrazovanje gluhih – kamen spoticanja. Zagreb: Hrvatski savez gluhih i nagluhih
- Imširagić, A. (2012) Humane pretpostavke inkluzivnog obrazovanja učenika oštećenog sluha. *Život i škola*, 58 (27), str. 94 – 103.
- Ivasović, V., Andrijević Gajić, L. (2009) Gluho/nagluho dijete u redovnom obrazovnom sustavu problem ili izazov? Zagreb: Hrvatski savez gluhih i nagluhih.
- Jurlić, F. (2013) Integracija gluhe učenice s prevoditeljicom na znakovni jezik u nastavni proces. *Poučak: časopis za metodiku i nastavu matematike*, 53 (14), str. 73 – 77.
- Mahshie, S., N. (2007) Dvojezično obrazovanje gluhe djece – s iskustvima Švedske i Danske. Zagreb: Hrvatski savez gluhih i nagluhih.
- Mršić, V. et al. (1995) 110 godina rada Zemaljskog zavoda za gluhoonijemu djecu: obol utemeljenju i razvitku hrvatske defektologije. Zagreb: Centar za odgoj i obrazovanje "Slava Raškaj".
- Tarczay, S. (2007) Gluhosljepoća – jedinstveno oštećenje. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), str. 143 – 153.
- Tarczay, S. i Pribanić, LJ. (2014) Prevoditelji znakovnoga jezika – kako ih vide korisnici usluge prevođenja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50 (2), str. 1 – 16.
- Tarczay, S. i sur. (2006) Znak po znak 1. Zagreb: Hrvatska udruga gluhoslijepih osoba DODIR.

Tarczay, S. i sur. (2006) Znak po znak 2. Zagreb: Hrvatska udruga gluhoslijepih osoba DODIR.

Tarczay, S. i sur. (2007) Znak po znak 3. Zagreb: Hrvatska udruga gluhoslijepih osoba DODIR.

Trako, T. (2007) Simbol ruke. Razmatranja o pojavi i značaju simbola ruke u kontekstu svakodnevne komunikacije. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociološka istraživanja okoline*, 16 (1), str. 35 – 57.

Vigotski L. (1983) Mišljenje i govor. Beograd: Nolit.

Wilbur, B. (2001) Sign Language and Successful Bilingual Development of Deaf Children. *Društvena istraživanja*, 10 (6), str. 1039 – 1079.

Internet

<http://echo.com.hr/clanak/nastavnici-uce-hrvatski-znakovni-jezik-gluhih/> [13. ožujka 2016.]

<http://www.in-portal.hr/in-portal-news/in-mreza/5134/dobra-vijest-mladi-strucnjaci-zaposleni-kao-prevoditelji-u-nastavi-za-gluhe-i-nagluhe-ucenike> [9. srpnja 2016.]

<http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/339619.html> [9. srpnja 2016.]

http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html [9. srpnja 2016.]

<http://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli> [9. srpnja 2016.]

<http://www.isobelsears.com/p/familiar-sounds-audiogram.html> [10. srpnja 2016.]

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=4560> [30. lipnja 2016.]

<http://www.hrleksikon.info/definicija/gluhoca.html> [30. lipnja 2016.]

http://www.udruga-invalida.com/udruga_gluhih_nagluhih.php [12. srpnja 2016.]

http://www.gimnazija-deveta-zg.skole.hr/?news_id=335 [12. srpnja 2016.]

<http://www.dodir.hr/definicija.php#.V5HRrriLTIU> [22. srpnja 2016.]

<https://www.verywell.com/deaf-history-marthas-vineyard-1046546> [22. srpnja 2016.]

<http://www.theatlantic.com/health/archive/2015/09/marthas-vineyard-sign-language-asl/407191/> [22. srpnja 2016.]

<http://centar-sraskaj-zg.skole.hr/centar> [26. srpnja 2016.]

http://centar-sraskaj-zg.skole.hr/skola/povijest?ms_nav=aaa [26. srpnja 2016.]

Rončević, A.; Rončević, K.; Trbojević, D. (2008) Poticanje vizualno-spacijalnih sposobnosti učenika razredne nastave. URL: http://bib.irb.hr/datoteka/404715.Poticanje_vizualno.doc [28. srpnja 2016.]

http://www.hsgn.hr/?page_id=636 [28. srpnja 2016.]

<http://www.rit.edu/ntid/deaftheatre/abwnpa/dt3sandbox2/main/WhosWho/DorothyMiles/About/Biography.htm> [29. srpnja 2016.]

<http://www.stampar.hr/hr/medunarodni-dan-gluhih-26-rujna-2015-i-tjedan-gluhih-i-nagluhih-osoba-21-do-27-rujna-2015> [4. kolovoza 2016.]

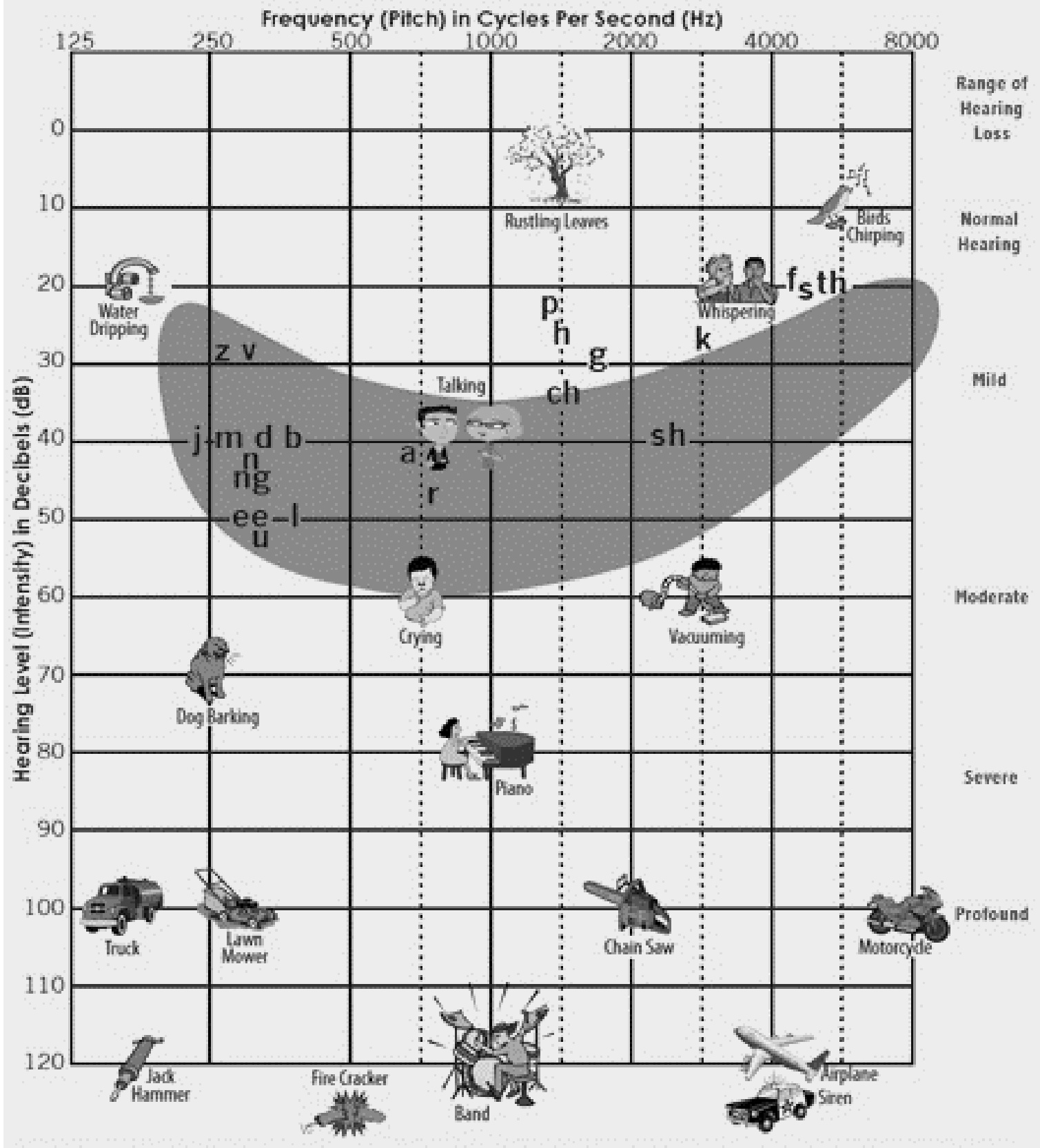
<http://www.savez-slijepih.hr/hr/clanak/rijec-slijepih-godiste-29-broj-2-33/> [8. kolovoza 2016.]

<http://www.biography.com/people/helen-keller-9361967#death-and-legacy> [8. kolovoza 2016.]

<http://www.nchearingloss.org/dumb.htm> [8. kolovoza 2016.]

<http://www.puznica.hr/index.html> [8. kolovoza 2016.]

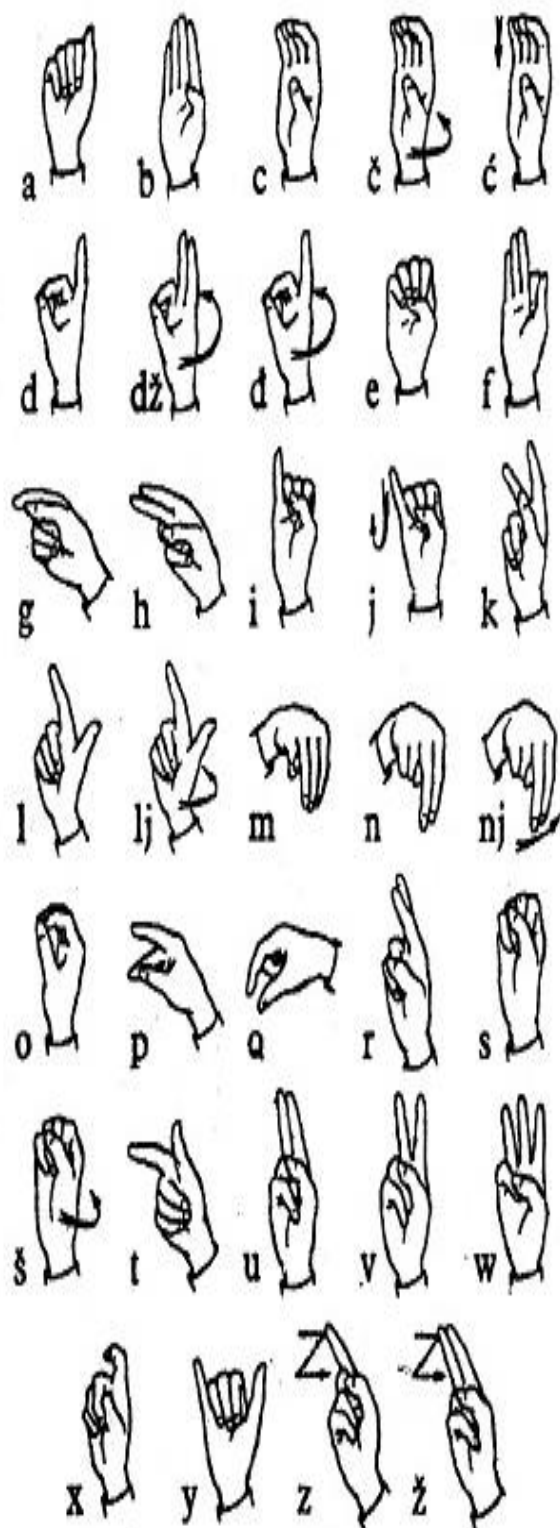
Audiogram of Familiar Sounds

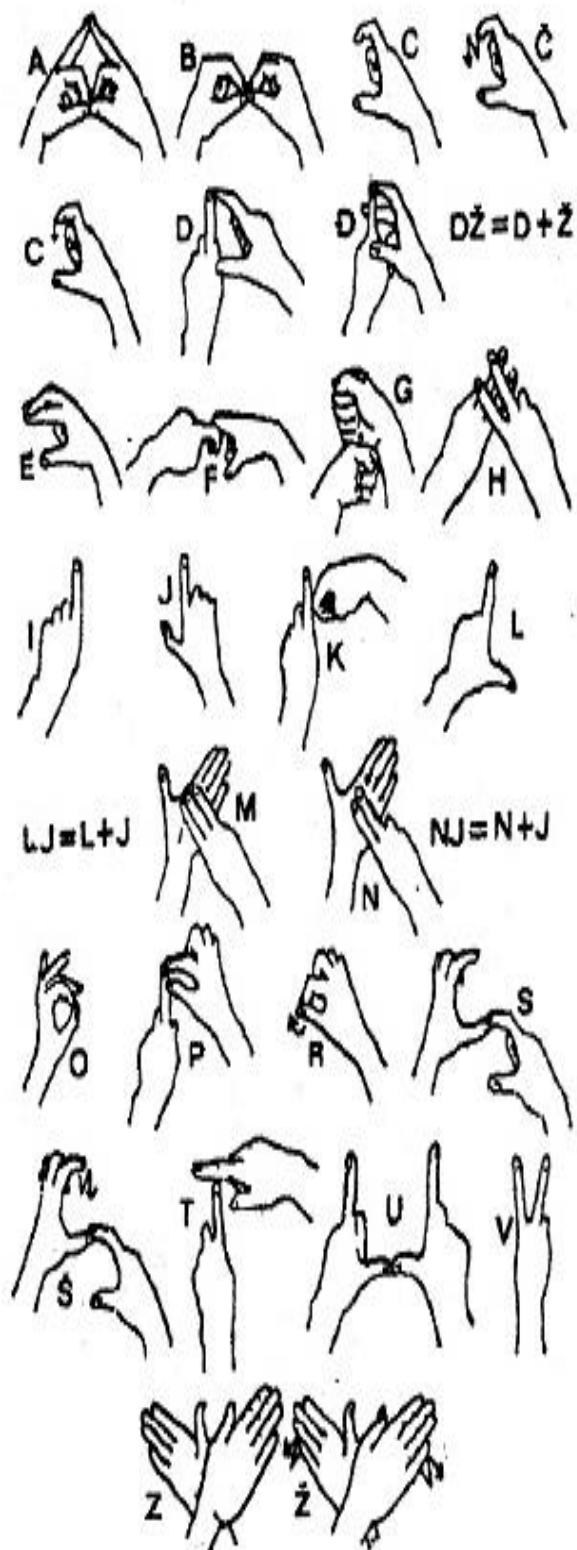
Prilog 1. Audiogram poznatih zvukova

Prema: <http://www.isobelsears.com/p/familiar-sounds-audiogram.html> [10. srpnja 2016.]

Jednoručna abeceda

Dvoručna abeceda

Prilog 2. Prikaz jednoručne i dvoručne abecede

<http://ugniz.hr/gallery-items/jednorucna-i-dvorucna-znakovna-abeceda/> [28. srpnja 2016.]